

Neolit i początki epoki brązu

ALEKSANDER KOSKO

ŁOJEWO, GM. INOWROCŁAW, WOJ. BYDGOSZCZ, STAN. 4, OSADA Z FAZY PÓŻNOLUBOŃSKIEJ (V) KULTURY PUCHARÓW LEJKOWATYCH

Osiedle w Łojewie, gm. Inowrocław, stan. 4, częściowo zdewastowane w trakcie eksploracji piasku, badano w latach 1975-1976 w ramach akcji prac ratowniczych prowadzonych przez Ekspedycję Kujawską Katedry Archeologii UAM w Poznaniu pod kierownictwem doc. dr habil. A. Cofta-Broniewskiej. Badania o charakterze ratowniczo-sondażowym (ryc. 1, 2) miały na celu zabezpieczenie części wielokulturowego¹ stanowiska, w której skoncentrowane są obecnie prace eksploatacyjne, jak też i rozpoznanie wartości poznawczej innych partii obiektu, potencjalnie zagrożonych w niedalekiej przyszłości. Ten charakter eksploracji zaważył na mało złożonej strukturze uzyskanych informacji. Decydujące w tym zakresie znaczenie miało też silne zniszczenie pozostałości poszczególnych osiedli, w tym także kultury pucharów lejkowatych (KPL).

Procesy denudacyjne, aktywizowane wielowiekowym, stałym osadnictwem ludzkim, jak też, będące bezpośrednim jego wynikiem, liczne późniejsze obiekty-wkopy, spowodowały daleko idące zniekształcenia pierwotnego układu zalegania źródeł archeologicznych. Materiał zabytkowy rejestrowano wyłącznie „w warstwie” przejściowej pomiędzy poziomem próchnicznym (czarnych ziem zdegradowanych) a poziomem skały macierzystej, o charakterze piasku luźnego. Wyłącznie na podstawie obserwacji zmian intensywności występowania ceramiki (ryc. 2) wydzielono 2 wyraźnie zaznaczone rejony intensywnego zagospodarowania — układy podomowe (?).

Fakt, że uzyskane materiały reprezentują (pominąwszy kompleks informacji źródłowych z Radziejowa-Opatowic²) najszerszy układ danych dla analizy struktury technologiczno-stylistycznej ceramiki „późnolubońskiej” z Kujaw, budzącej rozliczne kontrowersje w dotychczasowej literaturze, uzasadnia potrzebę ich monograficznego opracowania.

I. SPECYFIKACJA INFORMACJI

W przypadku rozległych przestrzennie osad neolitycznych kultur „północnych” istnieje, uzasadnione w świetle dotychczasowych doświadczeń analitycznych, podejrzenie wielofazowości, tj. nawarstwiania się kilku odrębnych punktów osadniczych. Osiedle łojewskie reprezentuje w skali Niżu typ osady przewyższającej hipotetycznymi rozmiarami „średnią planimetryczną” dla osad

¹ Ekstremalny zasięg stanowiska wyznacza osadnictwo kultury przeworskiej (ok. 2 ha). Pozostałe fazy zasiedlenia: kultury późnowstęgowej (faza I), KPL, KAK, kultury iwieńskiej (cmentarzysko oraz osada) i kultury łużyckiej (HC-D), czytelne są w północno-wschodniej jego części — ryc. 2.

² L. Gabałówna, *Badania archeologiczne w Radziejowie Kujawskim na stan. 4 w 1956 i 1957 r.*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 7: 1959, s. 9 n.; t. 8, *Sprawozdanie z prac wykopaliskowych w osadach kultury pucharów lejkowatych w Radziejowie Kujawskim i Opatowicach, pow. Radziejów Kujawski, w roku 1958*, „Sprawozdania Archeologiczne”, t. 11: 1960, s. 21 n.; t. 12, *Archaeological Investigations at Radziejów Kujawski*, A Polski, t. 4: 1961, s. 121 n.

„wydmowych”, stąd też zaistniała szczególna potrzeba sprawdzenia stopnia jednoczasowości uzyskanych materiałów. W pierwszym rzędzie dokonano datowań technologicznych zbiorów ceramiki z różnych części stanowiska. W praktyce uwzględnić można było jedynie zbiory względnie wystarczająco liczne, określone w dalszej części opracowania jako przejawy pozostałości podomowych, pochodzące z wykopów: 5, 6, 9. Za kryteria porównawcze przyjęto struktury procentowe typów: domieszki, powierzchni oraz grubości ścianek naczyń. Pomiary pierwszych dwu struktur zestawiono w tab. 1.

Tab. 1. Zestawienie porównawcze cech technologicznych ceramiki z Łojewa, gm. Inowrocław, stan. 4 na tle innych, lepiej rozpoznanych, materiałów „późnopucharowych” KPL z Kujaw Centralnych

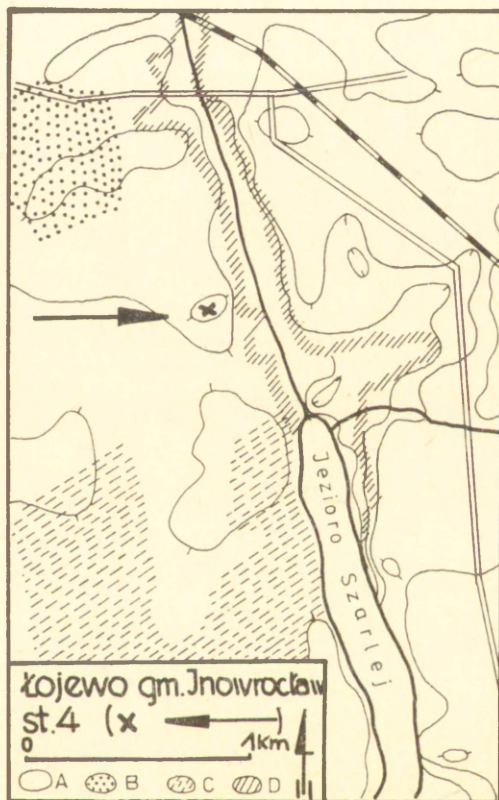
Plaszczyzny porównań		Domieszka — grupy typologiczne				Powierzchnia — grupy typologiczne			
		A	B	C	D	I	II	III	IV
Zbiory ceramiki									
Papros, gm. Dąbrowa Bisk., stan. 6B		7,06	65,48	25,59	0,97	14,71	84,81	0,48	0,00
Łojewo, gm. Inowrocław, stan. 4	wykop 5	3,88	54,85	38,83	2,43	54,78	44,94	0,00	0,46
	wykop 6	3,98	51,24	43,78	0,99	53,23	45,28	1,00	0,49
	wykop 9	7,14	22,52	65,93	4,39	76,34	23,66	0,00	0,00
		(5,77)	(39,43)	(47,11)	(7,69)	(59,26)	(40,74)		
ogół ceramiki ze stanowiska		4,07	48,85	43,78	3,30	50,89	48,53	0,29	0,29
Inowrocław, gm. loco, stan. 55		0,64	33,96	61,26	4,14	71,11	28,89	0,00	0,00

Dokonując obliczeń wykorzystano wstępną wersję zgrupowania typów technologicznych (tt — por. Kośko, Prinke, Sierakowo..., s. 9-10) w grupy technologiczne: A = łącznie tt. domieszki: a, e, i, l, p, t, y; B: b, f, j, m, q, u, z; C: c, g, k, n, r, w, ż; D: d, h, l, o, s, x, z. T: łącznie tt. powierzchni: I-14, 20, 22-23, 27, 36-42; II: 15-19, 21, 24-26, 28; III: 29-35, IV: 43-49.

W świetle wymienionych danych zbiorów ceramiki łojewskiej wydaje się technologicznie niejednorodny. Można tak sądzić na podstawie porównania: podzbioru łączącego względnie zbieżne próby ceramiki z wykopów 5 i 6 z podzbiorem z wykopu 9. Materiały z wykopu 9 odznaczają się cechami technologicznie młodszymi, co uwidaczniają dane porównawcze włączone do tab. 1. W analizie stylistycznej ocena ta nie znajduje pełnego potwierdzenia. Spośród wyróżnionych, w dalszej części opracowania (rozdz. III), 4 grup genetycznych cech stylistycznych dwie pierwsze — zdecydowanie dominujące (substrat i adstrat stylistyczny), czytelne są w obu podzbiórach. Nieobecność cech superstratu I rangi wśród ceramiki z wykopu 9 wydaje się powodowane małą liczebnością próby (ok. 200 fragmentów) i pozostaje w sprzeczności (zwłaszcza brak cech kultury ceramiki promienistej — KCP) z wnioskami datowania technologicznego. W skład podzbioru z wykopu 9 wchodziły części 2 naczyń (78 fragmentów ceramiki — ok. 42% podzbioru) o jaskrawo odmiennych, na tle ceramiki „łojewskiej”, cechach technologii (pierwsza z form — bliżej nie określona morfologicznie: tt. 1 c, o powierzchni wygładzanej wielostronnie gładzikiem i uderzająco silnym wypale) lub techno-morfologii (ryc. 3:1 — tt. 1 i), będące hipotetycznie importami ceramicznymi. Zmiany struktury procentowej cech technologicznych ceramiki z wykopu 9 przy pominięciu tych dwu form ujęto w nawiasach w tab. 1. W świetle tychże danych, o małej jednakże sile dowodowej z uwagi na rozmiary próby (ok. 100 fragmentów), odrębność podzbioru z wykopu 9 maleje, aczkolwiek zachowane zostają nadal symptomy młodszości.

Zdaniem naszym wykazana niejednorodność materiałów z osady w Łojewie jest wykładnikiem ich niewielkiego zróżnicowania chronologicznego, jednakże przesadnym, z tej perspektywy, byłoby wydzielenie (niemożliwe zresztą od strony technicznej) na tej podstawie podzbiorów ceramiki reprezentujących domniemane fazy osadnicze³.

A. Położenie i forma osiedla. Osiedle założono w górnej części północno-wschodniego stoku elipsowatej wyniosłości (ryc. 1), usytuowanej na zachodniej krawędzi rynny Jeziora Szarlej (kontynuacja rynny Jeziora Gopło). Jest to strefa zdecydowanej dominacji gleb czarnych (wysoczyzna), graniczących bezpośrednio w pobliżu stanowiska z glebami mułowo-torfowymi dna rynny (ryc. 1). W szerszej skali regionalizacji fizycznogeograficznej teren omawiany zalicza się do mezoregionu Wysoczyzny Kujawskiej.

Ryc. 1. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. x4. Lokalizacja stanowiska w kontekście geomorfologiczno-hydrograficzno-glebowym najbliższego zaplecza:

A — gleby czarne, B — gleby bielcowe, C — gleby murszowe, D — gleby mułowo-torfowe

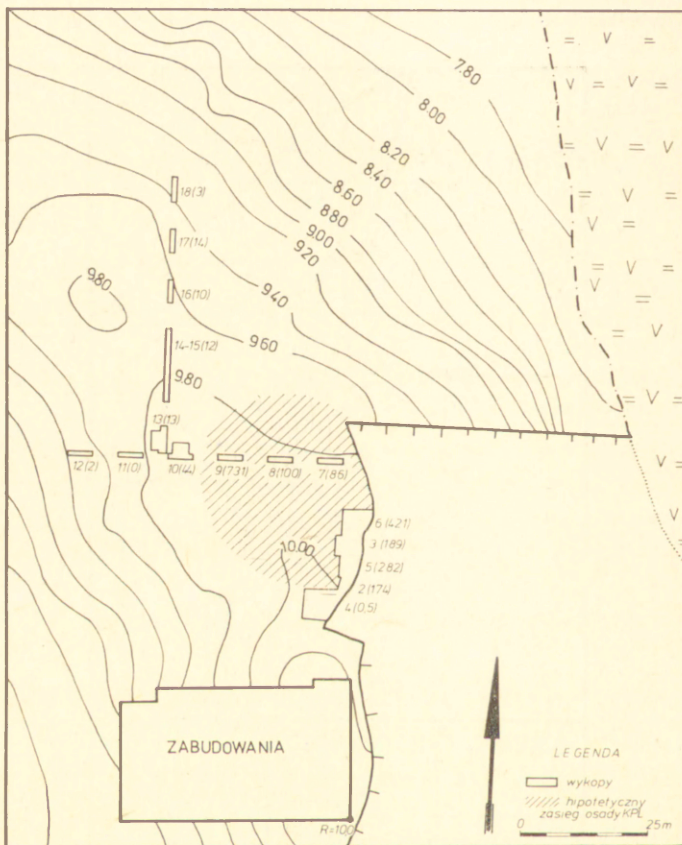
Location of the site in the geomorphologic-hydrographic-soil context of its neighbourhood

A — black soil, B — podzolic soil, C — muck soil, D — silt-peaty soil

Powierzchnia zajmowana przez osiedle nie jest znana (uchwycono sondażami jedynie południowy i zachodni jego kraniec). Symptomatyczne, z punktu widzenia rekonstrukcji planigrafii zagospodarowania wnętrza obiektu, jest natomiast zróżnicowanie „warstwy” w poszczególnych

³ W dalszej części opracowania pomijamy problematykę zaakcentowanej niezwartości chronologicznej jako nie rzutującej, w sposób zasadniczy, na formę i wyniki analizy chronologiczno-genetycznej.

sondażach rozpatrzone wg kryterium wskaźnika: powierzchnia zbadana (m^2), waga ceramiki (g) — por. ryc. 1. zilustrowane w ten sposób szczególnie silne koncentracje materiału (ok. 200-700 g na m^2) odzwierciedlające domniemane obiekty podomowe (wykopy 5, 6, 9), zlokalizowane są na krawędzi przestrzeni intensywnego (ok. 100 g na m^2) nasycenia warstwy ceramiką (wykopy 7, 8). Wykopy usytuowane „na zewnątrz” osady, tuż za układami podomowymi (4, 10-18), odznaczają się bardzo niskim wskaźnikiem udziału ceramiki w warstwie, co można interpretować jako oznakę wyjątkowo zwartego przestrzennie zagospodarowania powierzchni osiedla, zorganizowanego być może na planie koła lub owalu.

Ryc. 2. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. 4. Plan warstwiczny z zaznaczeniem rozplanowania wykopów, intensywności udziału w ich obrębie materiałów ceramicznych KPL (waga ceramiki — g: powierzchnia wyk. — m^2) oraz hipotetycznego zasięgu osiedla

Contour plan showing excavation units, density of TRB ceramics found within the units (weight of ceramics — g: surface of the unit m^2) and hypothetical extent of the settlement

B. Wytwórczość w glinie. Dysponujemy zbiorem 1033 fragmentów ceramiki o wadze 19 840 g, w którego skład wchodzi: 130 krawędzi, 882 brzuśców (w tym ucha) i 21 den. Wskaźnik ilościowo-wagowy tego zbioru wynosi 0,053. Przy specyfikacji cech technologiczno-stylistycznych kierowano się zasadami szerzej omówionymi we wcześniejszych pracach z cyklu „studiów nad genezą rozwoju i systematyką KPL na Kujawach”⁴.

⁴ A. Koško, A. Prinke, *Sierakowo, woj. Bydgoszcz, stan. 8 — osada z fazy II (wczesnowiódrekiej) kultury pucharów lejkowatych*, FAP, t. 26: 1975, s. 1 n.; L. Domańska, A. Koško, *Łącko*,

1. Technologia. Procentowy wykaz udziału poszczególnych, makroskopowo czytelnych, cech technologii prezentuje tab. 2. Dokonano także pomiarów udziału poszczególnych klas grubości ścianek naczyń: 4 mm — 0,19%, 5 mm — 1,25%, 6 mm — 5,80%, 7 mm — 15,47%, 8 mm — 24, 77%, 9 mm — 25,93%, 10 mm — 13,25%, 11 mm — 6,67%, 12 mm — 4,54%, 13 mm — 0,68%, 14 mm — 0,97%, 15 mm — 0,48%.
2. Morfologia. Podobnie jak we wszystkich materiałach osadowych KPL na Niżu ilość cech makromorfologii (relacje wskaźników metrycznych), które można by uznać za ważne typologicznie rozróżniki naczyń, jest znikoma. Grupę form objętych podziałem tworzą w większości naczynia jednoczłonowe. Formy te zestawiono łącznie w tab. 3 i zilustrowano na ryc. 3-8. Systematyką mikromorfologiczną (detale niemierzalne w morfologii naczyń) objęto dobrze zachowane egzemplarze krawędzi — tab. 4. W przypadku innego „efektywnego analitycznie” elementu mikromorfologii — uch, ograniczono się do zestawienia graficznego ogółu dobrze zachowanych egzemplarzy — ryc. 11. Wśród innych, poza naczyniami, źródeł ceramicznych zarejestrowano: fragment nóżki hipotetycznego bębna (ujęty łącznie z ceramiką naczyniową — ryc. 8:4) oraz fragment przęślika dwustożkowego.
3. Zdobnictwo. Zarejestrowano 109 wątków, w których obrębie wydzielono 132 fakty zdobnicze (fz = odrębny element zdobniczy w wątku). Stwierdzono 91 wątków jednoelementowych (1 nakrawędny — n; 5 podkrawędnych zewnętrznych — pz; 44 — podkrawędne zewnętrzne na pograniczu z brzuścowymi — pz/b; 5 podkrawędnych wewnętrznych — pw, 36 brzuścowych — b), 15 dwuelementowych (1 — pz; 7 — pw; 7 — b), 1 trójelementowy (b) i 2 czwoelementowe (b). Wszystkie zdobienia wykonane zostały przy zastosowaniu 35-37 elementów zdobniczych (ez). Szczegółowy wykaz cech zdobnictwa zestawiono w tab. 5 i 6.

W morfologii naczyń łojewskich znajduje odzwierciedlenie pewien istotny proces „późno-pucharowych” przemian stylistycznych, polegający na zaniku rozwiniętych form wieloczłonowych (por. tab. 3 — zdecydowana dominacja jednoczłonowych lub dwuczłonowych prostych, mis i waz). Równolegle występuje zjawisko zaniku odrębności pz i b strefy zdobień. Dlatego też w prezentowanej w tab. 5 klasyfikacji ez wprowadziliśmy nową kategorię wątków pz/b, łącząc w tym zbiorze zdobienia, które: 1 — nie wykazują ścisłej więzi przestrzennej ze strefą pz (zlokalizowane będąc w atypowym dla styli wcześniejszych oddaleniu od krawędzi — ponad 1 cm), 2 — usadowione będąc na formach „klasycznie” jednoczłonowych (kryterium jednoczłonowości może być brak możliwości zlokalizowania punktów dla pomiaru wskaźników: R_2 i R_3). Przykłady stosowania tej zasady pokazano na ryc. 3-8. Zastosowane kryteria zdają egzamin w przypadku wątków powiązanych z fragmentami ceramiki, których lokalizacja i kąt „ustawienia” w profilu naczynia są znane (informacja bezsporna: „x”). W przypadkach zdobionych przywylewowych częściach naczyń, które nie spełniają tych wymogów, wątki bez „ściślej więzi przestrzennej ze strefą pz” (por. kryterium 1) zaszeregowano do typu pz/b, podkreślając, że chodzi tu o informacje wątpliwe — tzn.: „y” (być może bowiem są to wątki b). Podobne zastrzeżenie czyniono przy określeniach zdobień fragmentów o nie określonej bliżej lokalizacji w profilu naczynia (tzw. brzuśce) uznając je, na zasadzie większego prawdopodobieństwa, za wątki b.

II. ANALIZA CHRONOLOGICZNA

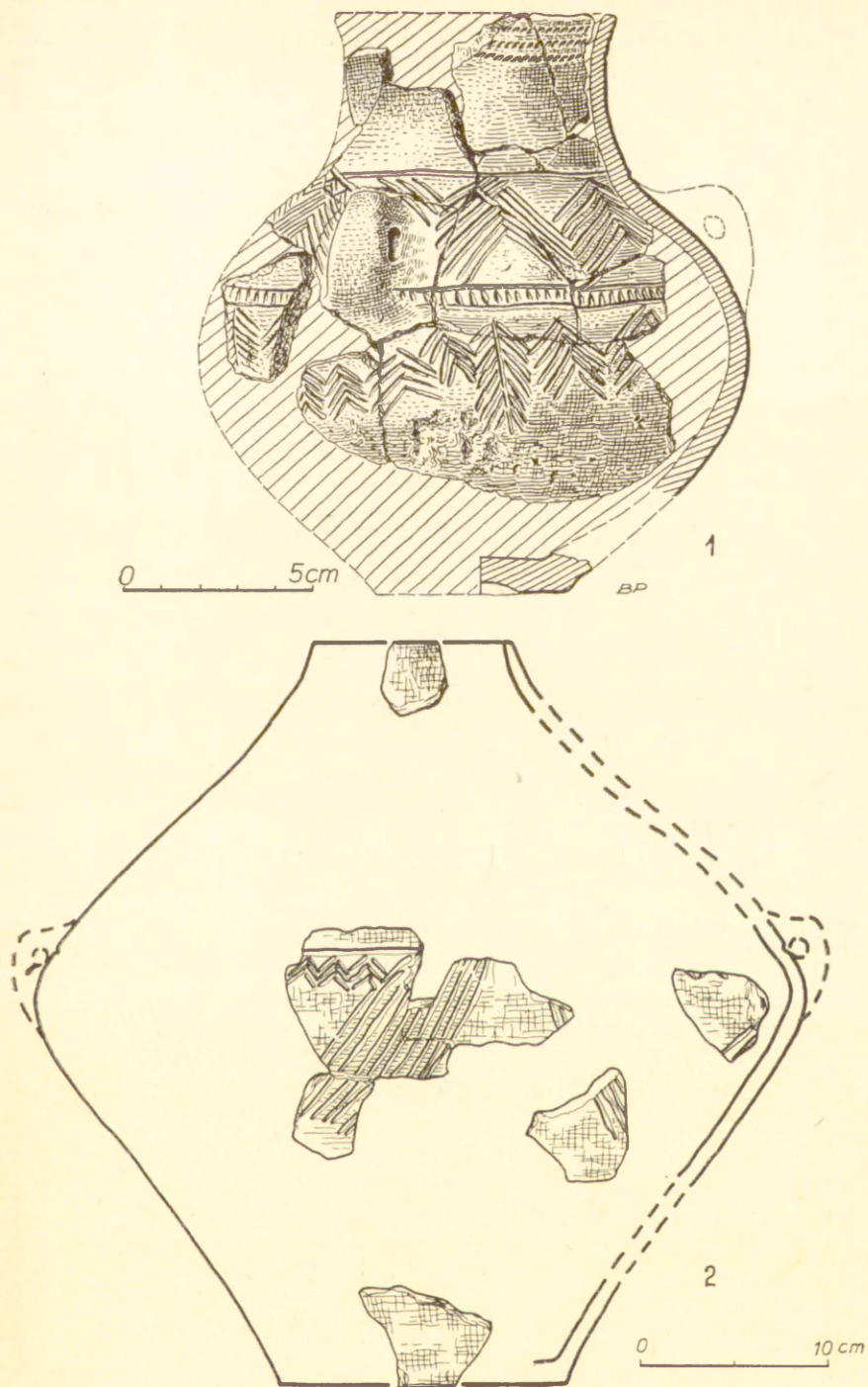
Wskaźnikiem rozstrzygającym pozycję omawianych materiałów w periodyzacji rozwoju centralnokujawskiej ceramiki KPL jest obecność cech superstratu „wczesno-klasyczo-promienistego” (tj. cech fazy II KCP)⁵. Problematykę tę analizujemy szerzej w rozdz. III. W świetle uzasadnionego tam starszeństwa cech „promienistych” z Łojewa w stosunku do analogicznych cech z Radziejowa

woj. Bydgoszcz, stan. 6 — obozowisko z fazy „AB” kultury pucharów lejkowatych (*Z badań nad genezą rozwoju i systematyką kultury pucharów lejkowatych na Kujawach*), „Zeszyty Naukowe UL: Folia Archaeologica”, t. 4; A. Koško, *Papros, woj. Bydgoszcz, gm. Dąbrowa Biskupia, stan. 6A, 6B, 6G — obozowiska z fazy lubońskiej (IV) kultury pucharów lejkowatych (Przyczynek do badań nad „późnopucharowymi” fazami rozwoju kultury pucharów lejkowatych w strefie wielkolinowej Niżu Polski)*, „Folia Praehistorica Posnanienses”, t. II (w druku).

⁵ Koško, *op. cit.*

Tab. 2. Łojewo, gm. Inowrocław, stan. 4 — udział procentowy cech technologii ceramiki (obliczenie na podstawie analizy całokształtu materiałów ze stanowiska)

Typy prze- łomów Typy ścia- nek naczyń	a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m	n	o	q	r	w	z	ż	Suma
	1	0,48	0,48	7,28	0,10	—	0,78	0,97	—	1,26	3,59	1,65	0,10	0,10	0,10	—	0,19	—	—	—	0,39
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10
4	—	1,46	0,29	—	0,10	1,75	1,16	0,19	0,48	6,50	2,52	0,29	0,58	0,29	0,10	—	—	—	—	0,68	16,39
8	—	—	0,10	—	—	—	—	—	—	0,10	0,10	—	0,10	—	—	—	—	—	—	0,10	0,60
9	—	—	—	—	—	—	0,10	—	—	0,10	0,39	0,10	—	—	0,10	—	—	0,10	—	0,19	1,08
11	—	0,10	—	0,10	—	0,58	0,29	—	—	0,29	1,16	—	0,10	0,10	—	—	0,19	—	—	3,30	6,21
21	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10
22	—	0,68	0,58	—	—	0,97	0,39	0,10	0,10	3,20	1,26	—	0,39	0,48	—	—	—	—	—	0,10	8,25
23	—	0,10	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10	0,10	—	0,19	—	—	—	—	—	—	0,49
25	—	2,62	2,91	0,10	0,10	4,76	2,23	0,39	1,46	16,70	8,54	1,07	1,75	2,43	0,39	0,29	0,29	0,19	—	2,21	48,48
27	—	0,10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10
33	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10	—	—	—	—	—	—	—	0,19	0,29
39	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10
41	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,10
43	—	—	—	—	—	—	0,10	—	—	0,19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,29
Suma	0,48	5,54	11,16	0,30	0,30	8,84	5,24	0,68	3,30	30,87	15,92	1,76	3,02	3,59	0,59	0,48	0,29	0,38	0,10	7,16	100%

Ryc. 3. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. 4. Ceramika
Ceramics

Tab. 3. Łojewo, gm. Inowrocław stan. 4. Wykaz makromorfologicznych jednostek klasyfikacji ceramiki

Symbol jednostki typolog.	Wskaźniki metryczne ¹		R ₁	R ₂	R ₃	R ₄	H ₁	H ₂	H ₃	H ₄	H ₅	tt	tk	Dane uzupełniające ² zdobienie	Ryc.
II	13,5	—	—	±9,0	—	?	±15,0	—	—	—	—	4j	1e	pz/b,xR-236	4:1
III...	7,4	8,0	14,3	±15,0	4,1	5,0	±15,0	4,6	±13,9	±6,3	±6,3	4i	?	pz,xI-121:3 b.: por. tab. 6:14	3:1 4:7
III	7,0	±7,0	?	?	±4,0	?	?	?	?	?	?	1i	?	pz.: por. tab. 6:9	3:2
IV	12,0	—	45,0	±43,5	±21,0	17,0	±21,0	—	—	±22,5	±22,5	25c	?	b.: por. tab. 6:13	4:8
IV	9,5	—	13,3	?	3,8	?	?	?	?	?	?	25d	2g	pz. xR-236	4:3
IV	?	—	15,0	?	?	?	?	—	?	?	?	25j	?	b.: por. tab. 6:12	4:5
IV	?	—	?	?	?	?	?	—	?	?	?	25j	?	b.? M-183	4:9
IV?	?	?	13,0	?	?	?	?	?	?	?	?	25j	?	b. xE-41	4:4
IV? (ew. III/IV)	?	(13,0)	?	?	?	?	?	?	?	?	?	22k	?	b. xM-180,1	4:4
IV?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	4j	?	b.: por. tab. 6:16	4:11
IV?	?	?	14,0	?	?	?	?	?	?	?	?	1q	?	—	4:6
IV?	8,0	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	4j	2e	—	4:2
IV?	9,0	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	1j	2e	—	4:10
IV?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?	4j	25f	b. ?R-236	5:2
VIII1ba	14,0	—	13,6	?	1,6	?	?	—	?	?	?	22j	1e	—	5:1
VIII1bb	20,5	—	16,7	?	4,2	?	?	—	?	?	?	1j	1e	—	5:3
VIII1 (ew. VIII3a)	18,0	—	(18,0)	?	1,1	?	?	—	?	?	?	1f	1e	—	5:4
VIII1	14,0	—	14,0	?	1,6	?	?	—	?	?	?	1f	1e	pz/b,xA-1	5:5
VIII2b	17,0	—	17,2	?	1,0	?	?	—	?	?	?	25j	?	b. xR-236	5:8
VIII2b	17,0	—	17,2	?	1,0	?	?	—	?	?	?	25j	11g	b. xR-236	5:6
VIII3a	16,0	—	—	?	—	?	?	—	?	?	?	1i	1k	b.: por. tab. 6:7	7:3
VIII3a	19,0	—	—	?	—	?	?	—	?	?	?	11b	1e	pz/b,xR-236	4:2
VIII3a	27,0	—	—	?	—	?	?	—	?	?	?	4j	1f	pw.: por. tab. 6:6	4:3
VIII3a	19,0	—	—	?	—	?	?	—	?	?	?	1f	1e	pw.: por. tab. 4:8	4:3
VIII3a	19,0	—	—	?	—	?	?	—	?	?	?	25g	1e	pz/b,xR-236	5:9

VIIC3b	19,0	—	?	?	?	?	?	11k	49g	—	5:10
VIIC3a/VIID1	19,5	—	?	?	?	?	?	4n	10g	pz/b. xA-1	5:7
VIIC3a/VIID1	26,0	—	?	?	?	?	?	25j	2c	pw.: por. tab. 6:2	6:1
VIID1	28,0	—	?	?	?	?	?	11f	2i	pz/b. xR-231	7:4
VIID1	20,0	—	?	?	?	?	?	4b	9e	pz/b. xR-236	7:1
VIID1	26,0	—	?	?	?	?	?	1g	1e	—	5:2
VIID2	18,0	—	?	?	?	?	?	25j	18c	pw.: por. tab. 6:10	7:5
VIIIA1c	22,0	21,4	?	?	?	?	?	4j	2e	—	8:1
VIIIA1c	7,0	6,8	7,4	?	?	?	?	22j	2c	—	7:7
VIIC2c	26,0	—	28,6	19,0	±18,0	3,1	—	11z	1k	b.xE-51	8:2
X?		±13,0					±14,9	25o			8:3

Legenda: Grupy typologiczne: II — puchar moździerzowy; III — amfora — klasyczna; IV — amfora „jednoczłonowa”; VII — misa; VIII — waza — wskaźniki typologiczne tychże jednostek podano we wcześniejszych pracach (por. przyp. 4). Wskaźniki typologiczne jednostek niższej rangi zestawiono poniżej. VIIIB1ba — misa o łamanym profilu, z lekko wato wyodrębnionym wylewem, powyżej 1/2 H₁, o łukowatym profilu wylewu (zbliżona do podtypu VIIA2 lub 3); VIIIB1bb — jw., o prostym profilu wylewu; VIIIC1 — misa o łukowatym profilu, z wylewem zagiętym cylindrycznie; VIIIC2b — jw., z wylewem zagiętym do wnętrza, zagięcie powyżej 2/3 H₁; VIIIC3a — jw., z wylewem lejowatym, bez jednostronnego profilowania podkrawędźnego; VIIIC3b — jw., jednostronnie profilowana podkrawędźnie; VIIID1 — misa o prostym profilu („stożkowata”), bez jednostronnego profilowania podkrawędźnego; VIIID2 — jw., jednostronnie profilowana podkrawędźnie; VIIIA1c — waza o esowatym profilu, z zagięciem powyżej 1/2 H₁; VIIIA1c — waza o łukowatym profilu, z zagięciem do wnętrza wylewem, z zagięciem powyżej 1/2 H₁.

1 W przypadku form dwuczłonowych prostych (brak możliwości pomiaru wskaźników: R2 i H3) punkt największej wydługości brzośca wyznacza pomiar wskaźników: R3 (równocześnie R2) i H2 (równocześnie H2+H3).

2 tt. = typ technologiczny

tk. = typ krawędzi

Tab. 4. Łojewo, gm. Inowrocław, stan. 4. Wykaz typów krawędzi (sklasyfikowano 91 spośród ogółu — 103 — krawędzi)

Zwieńczenie Układ ścianek bocznych	b	c	d	e	f	g	i	j	k	Suma
	1	—	—	—	22	6	8	4	—	10
2	1	3	—	6	1	1	1	—	—	13
4	—	—	—	1	—	—	—	—	1	2
9	—	—	2	3	—	3	—	—	—	8
10	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
11	—	—	—	—	—	1	—	—	1	2
15	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
17	—	—	—	1	—	—	—	1	—	2
18	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
22	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
25	1	—	—	4	2	—	—	—	—	7
49	—	—	—	1	—	1	1	—	—	3
Suma	3	5	2	38	9	15	6	1	12	91

i Opatowic badany styl ceramiki należy zaklasyfikować do wczesnego odcinka rozwoju stylistyki lubońsko-radziejowskiej i stąd też uznać za reprezentatywny dla początków fazy V (późnolubońskiej). Szczegółowe datowanie technologiczne i stylistyczne ceramiki z Łojewa, poprzez wskaźnikowe zrelatywizowanie w stosunku do materiałów wcześniejszych i późniejszych, jest na razie niemożliwe z uwagi na niedostatek analiz źródłowych wykonanych metodą podobną do zastosowanej w niniejszym opracowaniu. W tabl. 1 i 7, celem zobrazowania kierunków przeobrażeń technologiczno-stylistycznych na przełomie faz IV i V, zestawiamy porównawczo zbiór wskaźników fazotwórczych — tj. stosowanych w ocenie chronologii względnej — ceramiki KPL z horyzontu późnopuszkarowego.

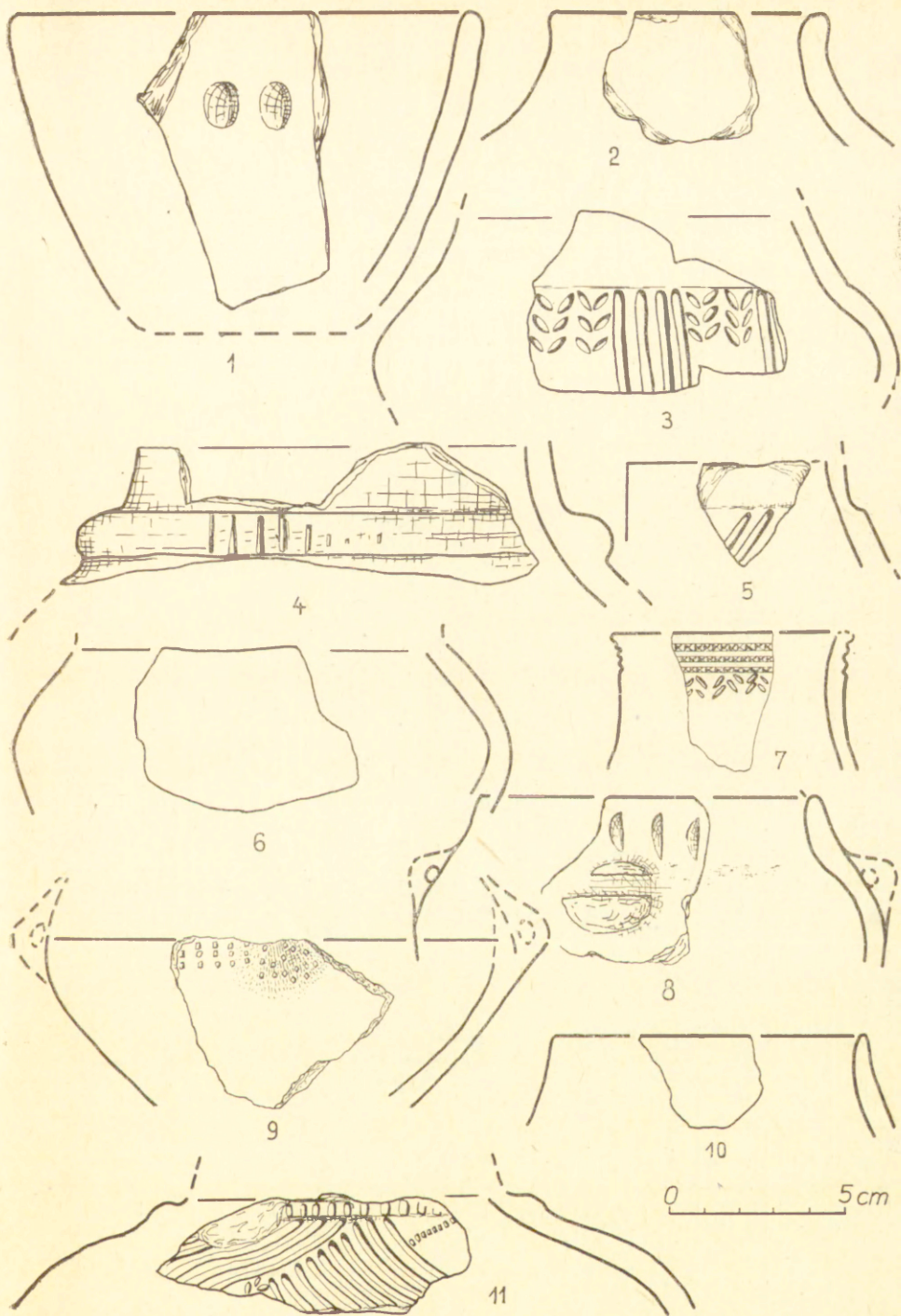
W dziedzinie orientacyjnych ocen chronologii bezwzględnej pewnym „kujawskim” punktem odniesienia może być datowanie C 14 cech fazy A kultury ceramiki sznurowej — KCSZ, rejestrowanych w stylu ceramiki z Łojewa (por. rozdz. III C) — konkretnie grobu „starsznurowego” (obiekt 427) z Kruszy Zamkowej stan. 3, gm. Inowrocław: Bln — 1812 : 2445 ± 65 BC⁶.

III. ANALIZA GENETYCZNA

A. Położenie i forma osiedla. Osadę założono w strefie ekologicznej (wysoczyzna czarnoziemna — ryc. 1) pomijanej przez osadnictwo wczesnych faz KPL. Pierwsze nikłe symptomy zasiedlenia notujemy tu w fazie III, podczas gdy szersza akcja osadnicza wiąże się dopiero z fazą V. Pierwotnie obszary te zamieszkiwała wyłącznie napływowa ludność kultur wstęgowych, stąd też granice wysoczyzny były istotnym antropolimesem oddzielającym, w makroskali obserwacji, ekumeny społeczeństw allo- i autochtonicznych rejonu Kujaw. Malenie roli tego limesu miało duże znaczenie w dalszym rozwoju kulturowym.

W środkowej części pierwszej połowy III tys. kultura późnowstęgowa uległa szybkim przeobrażeniom pod wpływem dynamicznej recepcji pierwiastków „niżowych”, co w konsekwencji doprowadziło do jej zaniku. Efektem destrukcji późnowstęgowego systemu kulturowego było m. in. powstanie kultury amfor kulistych — KAK i ugrupowań późnopuszkarowych KPL. Wiele typowych dla nich cech ma odpowiedniki we wstęgowym modelu kultury.

⁶ Datę otrzymano dzięki uprzejmości p. dr H. Quitty z Akademii der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für Alte Geschichte und Archäologie (Bereich Ur- und Frühgeschichte, Berlin).

Ryc. 4. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. 4. Ceramika

Ceramics

Tab. 5. Łojewo, gm. Inowrocław, stan. 4. Wykaz elementów zdobniczych (ez) ceramiki

n ¹	Udział w wątkach			Symbol elementu zdobniczego (ez)	1. Układ na obwodzie naczynia 2. Udział w wątkach rozwinętych wieloelementowych („złożonych”) — por. tab. 6 3. Uwagi o cechach lokalizacji i wykonawstwa zdobień
	pz	pz/b ⁶ x/y	pw		
—	—	2/1 ^x	—	A-1	1: xA-1 — 2 egz.; ? A-1 — 1 egz.; 3: *być może A-2; ryc. 5:4; 5:7
—	—	1/1	—	A-2	1: xA-2; 2: tab. 6: 14; 3: ryc. 3:1, 9:3
—	—	—	2 ^x	B-16	1: pw-xB-16; b-? B-16; 2: tab. 6:6; *być może wrw; 3 — zwielokrotnienie ez: 2 >, 4, 6; ryc. 6:2
—	—	—	1	B-18	1: ?B-18; 2: tab. 6:7, 17; 3 — być może inny ez; por. tab. 6:7; zwielokrotnienie ez: 3,3 >; ryc. 5:6; 10:5, 14
—	—	—	5 ^x	B-19	1: pw-xB-19-3 egz.; ?B-19-2 egz.; b-?B-19 — 2 egz.; 2: tab. 6:1, 4, 8; *być może wrw; 3: zwielokrotnienie ez: 3,3,3 >, 5,6,6 > ? (wątki b są mniej zwielokrotione: 3) ryc. 6:1,3; 7-6; 10:6,9
—	—	—	—	B lub C...-18 lub 28 wg 33	1: ? B lub C...; 3: rytły wykonane bardzo wąskim ostrym rylcem; w jednym wypadku wątek można ściślej zaklasyfikować jako nabarkowy; ryc. 10:12
—	—	—	—	C-21	1: ?C-21; 2: tab. 6:5; 3: ryc. 10:10
—	—	—	2/	C-23 ^x	1: x/ C-23 — 2 razy; xC-23 — 1 raz (por. tab. 6:14); 2: tab. 6:13, 14; 3: *być może (tab. 6:13) C-22; ryc. 3:1,2
—	—	—	—	C-33	1: x/ C-33; ? C-33; 2: tab. 6:13; 3: jeden z ez złożony z 10 kątów posiada ścięty czubek (ryc. 3:2); oba wątki zlokalizowano na największej wydętości brzuśca; ryc. 3:2
—	—	—	—	C-34	1: ?C-34; 2: tab. 6:15; 3: ryc. 10:7
—	—	—	—	E-41	1: xE-41; 3: zwielokrotnienie ez: 3; wątek zlokalizowano na największej wydętości brzuśca; ryc. 4:9
—	—	—	—	E-41 [181]	1: x/ E-41 [181]; 2: tab. 6:16; 3: stempel o żądle czworokątnym; ryc. 4:11
—	—	—	—	E-46	1: xE-46
—	—	—	2/	E-51	1: xE-51; 3: ryc. 8:2; 9:1
—	—	—	—	E-55	1: x/ E-55; ?E-55
—	—	—	—	E-56	1: ? E-56
—	—	—	—	F-65	1: ?F-65; 3 ryc. 10:15
—	—	—	—	G-88 [198]	1: ?G-88/198/; 3: ryc. 10:11
—	—	—	—	G-93 [188,183]	1: + ⁵ G-93 [188, 183]; 3: ryc. 10:13

1	1	4	/1 ^x	J-121	1: xJ-121; 2: tab. 6: 2-5; 3: zwiokrotnienie ez: 3,3,3,3>, 4,5,5; ryc. 6:1; 8:9; 10:8; 10:9; *być może wążek pz/b
1	6	/1	—	J-126	1: xJ-126; 2: tab. 6:10; 3: zwiokrotnienie ez: 3,3,3,3>, 4,4,4,4; ryc. 4:7; 3:6; 6:2,3; 7:5
1	—	/1	—	J...	1: xJ...; 3: zwiokrotnienie ez: 2; ryc. 4:7
1	—	—	—	L-161	1: xL-161; 2: tab. 6:9; 3: zwiokrotnienie ez: 2; ryc. 4:7
1	—	—	1/	L-166	1: xL-166; 2: tab. 6:12; 3: zwiokrotnienie ez: 3; ryc. 4:3
1	—	—	/1	L-16... (1 lub 6)	1: x ³ L-16... (1 lub 6); 2: tab. 6:11; 3: ryc. 8:3
1	1	—	—	L-171	1: xL-171; 2: tab. 6:10; 3: zwiokrotnienie ez: 5; ryc. 7:5
1	—	—	1/	L-171 [181]	1: x/L-171 [181]; 2: tab. 6: 16; 3: ryc. 4:11
1	—	—	2/1	M-178	1: xM-178 — 2 egz.; ?M-178 — 1 egz.; 2: tab. 6:13, 14, 15; 3: ryc. 3:1, 2; 10:7
1	1 ²	—	2/	M-179	1: xM-179; 2: tab. 6:1; 3: ryty wykonane ostrym ryłcem; zwiokrotnienie ez: 3; ryc. 7:6; 8:4
1	—	—	/2	M-180 ^x	1: x/M-180; 3: xlistwa plastyczna zbliżona do F-65
1	—	—	1/1 ^x	M-180, 1	1: xM: 180, 1; 3: *być może M-180, 46; ryc. 4:4
1	—	—	1/	M-180, 46	1: xM-180, 46; 2: tab. 6:16; 3: ryc. 4:11
1	—	—	1/2	M-183	1: ?M-183; 2: tab. 6:11; 3: być może (z uwagi na stan zachowania wątków) C... lub B...; ryc. 10:3
1	—	—	2/1	M-183:x ⁴ [18]	1: x/M-183: 10 [18]; x/M-183:9> [18]; ?M-183:3> [18]; 2: tab. 6:16, 18; 3: ryc. 4:5, 11; 10:1,2
1	—	—	2/3	M-188	1: x/M-188 — 2 egz.; ?M-188 — 3 egz.; 2: tab. 8:12, 17, 18; 3: wystąpiły dwie odmiany tegoż ez: wąskie ryty (ryc. 10:5) oraz kanelury (ryc. 4:3); ryc. 4:3, 10:1, 4, 5
1	—	—	1/	0-218	1: x/O-218; 2: tab. 6:14; 3: ez. powielony na obwodzie 2 lub 4 razy; ryc. 3:1
1	—	—	/1	R-231	1: xR-231 — 1 egz.; ?R-231 — 2 egz.; 3: w jednym przypadku istnieją wątpliwości co do poprawności oceny; zarejestrowano współwystępowanie wątków ?R-231//xJ-126:3>; ryc. 7:4
1	3	8/18	2/7	R-236	1: xR-236 — 24 egz.; ?R-236 — 14 egz.; 3: ryc. 4:1, 8; 5: 2,5,8,9; 7: 1,3; 8:10; 9:5,7,10,11
1	7	12/32	25/36	?	2: wątki jednoelementowe
1	7	12/32	19	suma faktów zdobniczych	

Uwaga: Zastosowano następujące skróty w opisie:

— być może ... = nie ma pewności, czy nie mamy do czynienia z ez ...

— być może wrw. = nie ma pewności, czy nie mamy do czynienia z wątkiem rozwiniętym wieloelementowym.

1 Prawdopodobnie zdobienie dna — nóżki (ryc. 8:4) naczyń.

2 Prawdopodobnie zdobienie części przydennej (ryc. 8:4) naczyń.

3 Symbol użyty na oznaczenie braku orientacji w relacji przestrzennej dwu ez (efekt stanu zachowania materiałów).

4 Symbol użyty dla zaznaczenia stanu zwiokrotnienia (w konstrukcji) ez.

5 Symbol użyty dla zaznaczenia układu nieregularnego (ogólnie) — por. Koško, Prinke, *Sierakowo...* s. 17.

6 Zróżnicowanie szerzej skomentowane w tekście — por. rozdz. 1B3.

Tab. 6. Łojewo gm. Inowrocław, stan. 4. Wykaz wątków rozwiniętych wieloelementowych („złożonych”) w zdobnictwie ceramiki

Lp.	Typ wątku	Układ elementów w wątku	Rycina
1	b	xB-19:3 xM-179	7:6
2	pw	xJ-121:5 xB-19:6	6:1
3	pw	xJ-121:4 ?B-19	—
4	pw	xJ-121:5 ?B-19:3>	10:9
5	b?	xJ-121 ?C-21	10:10
6	pw	xJ-126:4 xB-16:6	6:2
7	pw	xJ-126:4 ?B?-18:3>	5:6
8	pw	xJ-126:4 xB-19:5	6:3
9	pz	xJ-126:3 xL-161:2	4:7
10	pw	xJ-126:4 xL-171:5	7:5
11	b	?L-16..(1 lub 6) ↔ ?M-183	10:3
12	b	x/ / ¹ L-166:3; M-188...	4:3
13	b	xM-178 x/ /C-23; C-33	3:2
14	b	xM-178 xC-23 xM-178 xA-2 xM-178 x/ /C-23; O-218...	3:1
15	b	?M-178 ?C-34:3	10:7
16	b	xM-180, 46 x/ /M-183:10 [18]; E-41 [181] x/ /L-171 [181]...	4:11
17	b	?M-188 ?B-18:3	10:5
18	b	x/ /M-188 ↔ x/ /M-183:9 [18]	10:1

¹ Celem redukcji przestrzennej zapisu, symbolu: segmentowania w wątku wieloelementowym, używano tylko przed pierwszym z ez z zbioru („szeregowego”) analogicznych dłań jednostek. W starszych pracach symbol x// w zapisie wątków figurował przed każdym z ez wspomnianego zbioru.

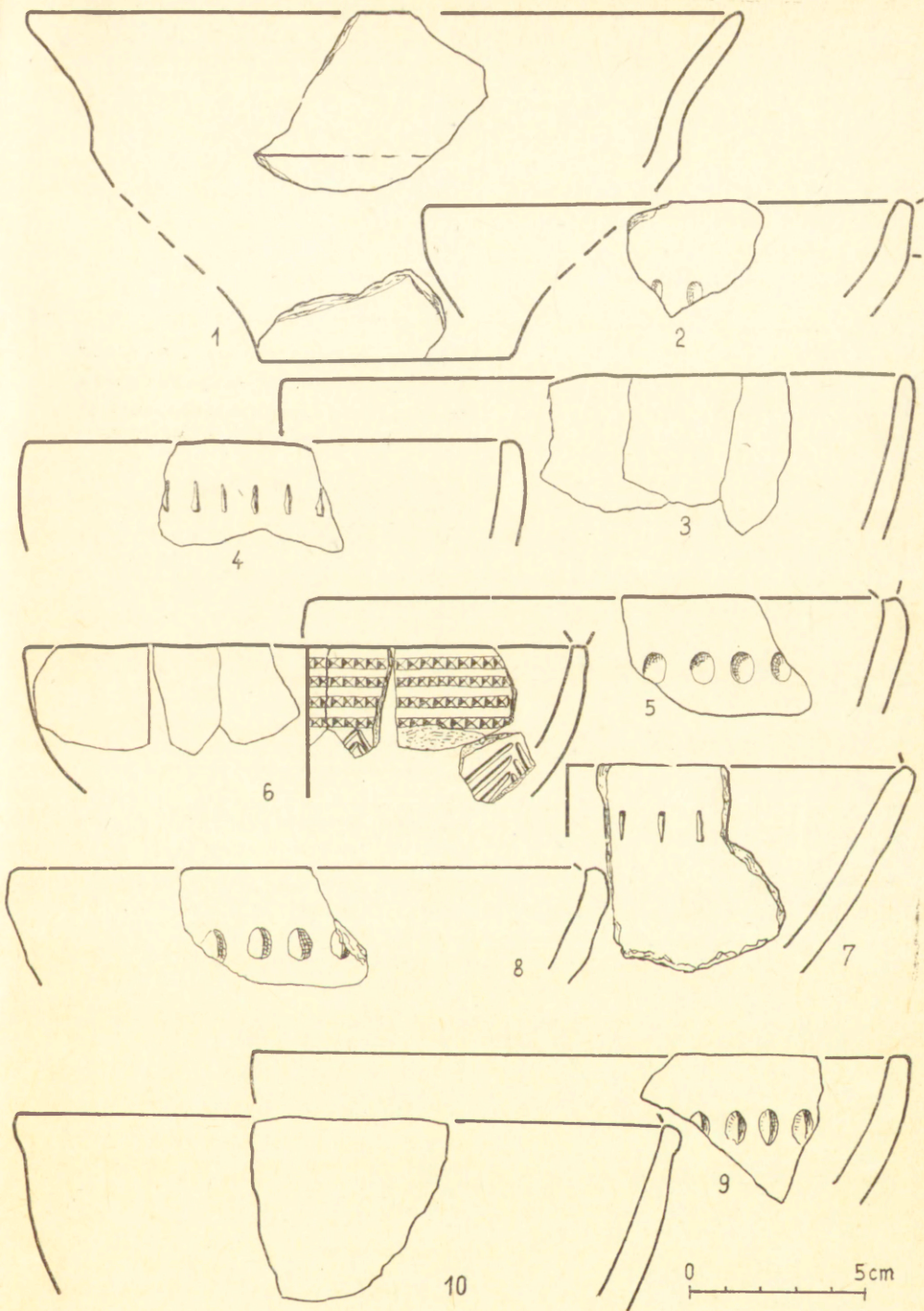
Za jeden z przejawów tych nawiązań skłonni bylibyśmy uznać zdolność do gospodarczego wykorzystywania wysoczyzn pokrytych czarnymi ziemiemi. Było to zapewne wynikiem podtrzymywania wstęgowych wzorców gospodarki rolnej.

Wydaje się także, iż podobną genezę wykazują reguły konstrukcji osiedla. Jego lokalizacja topograficzna (granica kulminacji i stoku wysoczyzny) oraz sposób zabudowy (zespół ponadjednodomowy o formie okolicy?) nie mają analogii we wcześniejszych fazach KPL na obszarze centralnych Kujaw. Jeśli w tym kontekście jako najbliższą analogię wskażemy „późnopuszarową” osadę w Janówku, woj. Wrocław⁷, reprezentującą najmłodszy, najsilniej „obciążony” wpływami „południowymi”, poziom rozwoju dolnośląskiej KPL, przypuszczenie o „obcym” pochodzeniu wspomnianych faktów kulturowych nabiera znacznego prawdopodobieństwa.

B. Technologia ceramiki. Cechy makroskopowe zbadanego zespołu ceramiki są wyrazistym przejawem reguł technicznych garncarstwa, typowych dla późnych faz KPL na Kujawach. Dotyczy to zwłaszcza wzrostu udziału średnio-, gruboziarnistej domieszki ceramicznej, grubościenności naczyń oraz zwiększonej częstotliwości wygładzania powierzchni „do połysku”. Ostatni zabieg wykonywany był wielokrotnie przy użyciu gładzika, pozostawiając charakterystyczne ślady w formie różnokierunkowych linii wygładzeń. W kujawskim garncarstwie KPL była to technika nowa na pewno obcego⁸ pochodzenia. W ceramice łojewskiej dostrzegamy kontynuację zapoczątkowanego w fazie IV procesu poszerzonej adaptacji „południowych” — eneolitycznych wzorców technologii

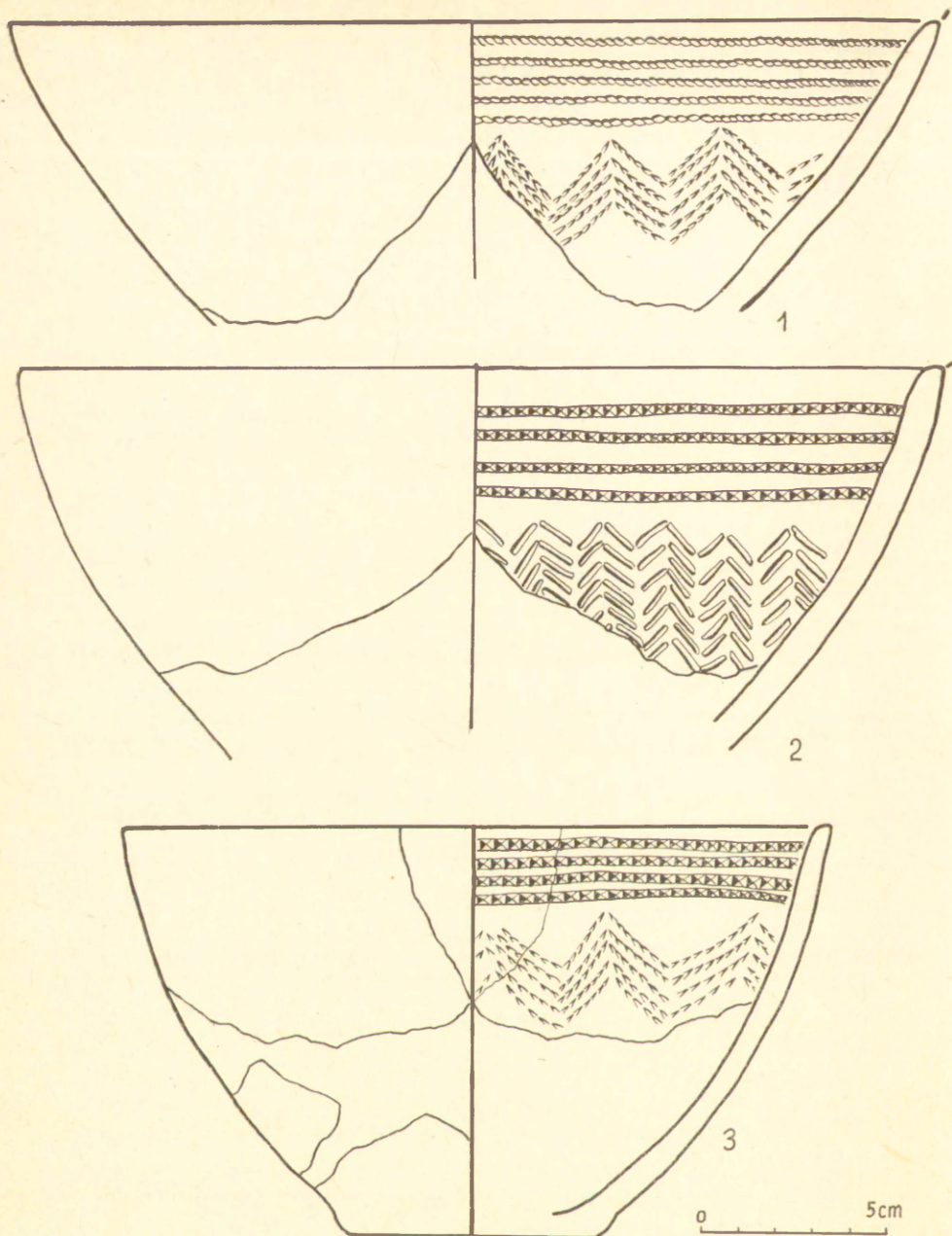
⁷ W. Wojciechowski, *Osada ludności kultury pucharów lejkowatych w Janówku pow. Dzierżoniów*, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 183, Studia Archeologiczne VI, Wrocław 1973, s. 28 n.

⁸ Zabieg techniczny bardzo częsty w KCP — Z. Sochacki, *Studia i materiały do kultury ceramiki promienistej w Małopolsce*, „Światowit”, t. 28: 1967, s. 137 n. W Łojewie w formie wyrazistej (brano pod uwagę tylko wystarczająco duże fragmenty ceramiki) zaobserwowano „użycie gładzika” na ok. 3% ogółu fragmentów.

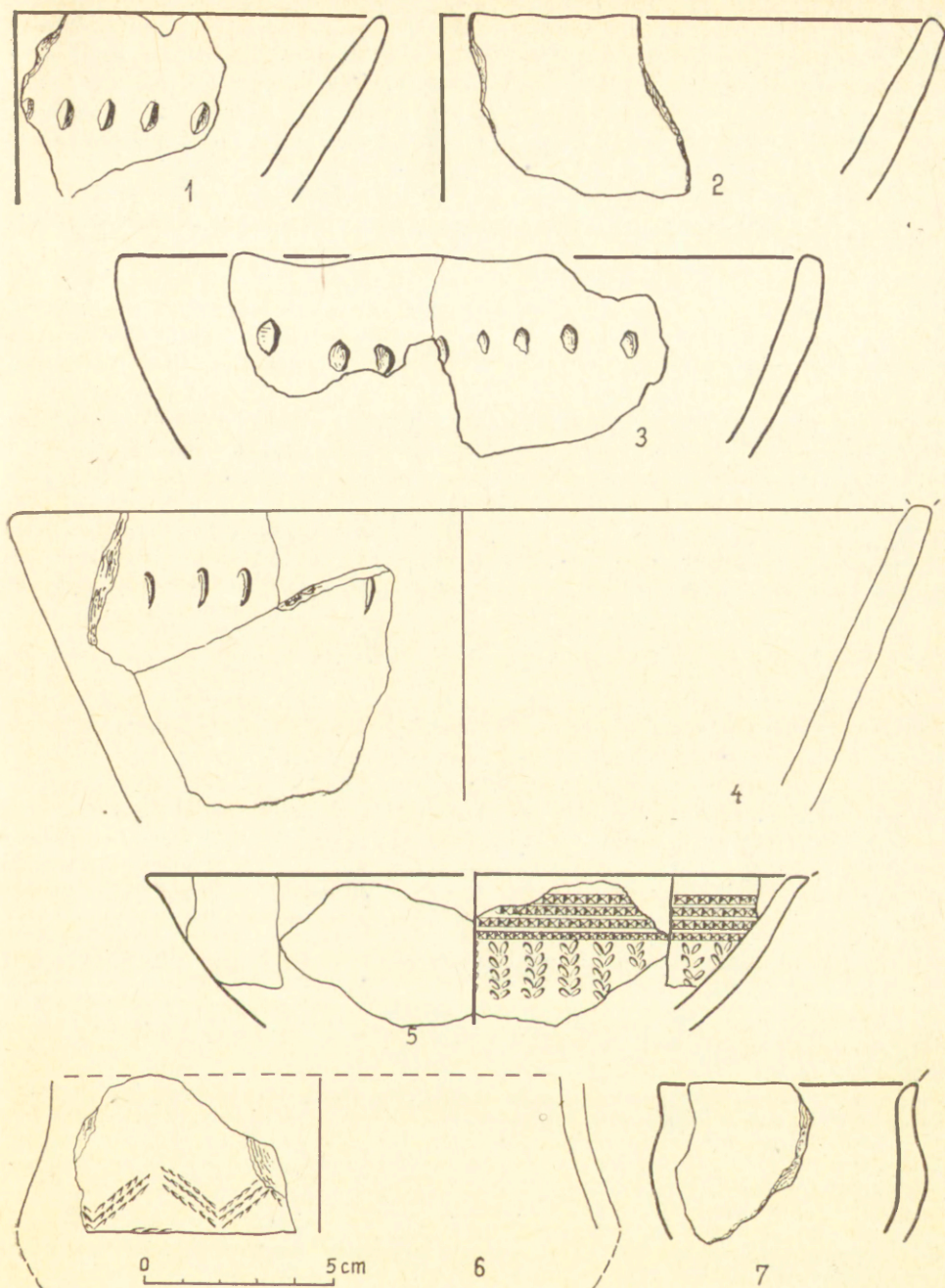

Ryc. 5. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. 4. Ceramika

Ceramics

Ryc. 6. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. 4. Ceramika
Ceramics

Ryc. 7. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. 4. Ceramika
 Ceramics

garncarstwa⁹. Częściowo łączy się to zapewne z nadaniem nowej funkcji pojemnikom ceramicznym w zestawie naczyń gospodarczych (zob. liczne występowanie dużych — „zasobowych”, pojemników w KCP na południu). Brak natomiast podstaw by doszukiwać się w analizowanym zbiorze związków z garncarstwem KAK. Wskaźnikiem rozbieżności jest tu m. in. stale „śladowy” udział średnio —, gruboziarnistej domieszki mineralnej (tab. 1:D)¹⁰, jak też odmienna struktura grubości ścianek naczyń.

C. Styl ceramiki. Styl ceramiki z Łojewa (styl Ł4) jest układem cech morfozdobniczych najściślej odpowiadającym regułom wstępnie wyróżnionej niedawno stylistyki lubońsko-radziejowskiej¹¹; będącej uzewnętrznieniem procesu wyjątkowo intensywnej recepcji w dobie horyzontu późnopucharowego, allochtonicznych wzorców kulturowych, przez część kujawskich społeczności KPL (zasiedlających głównie obszar Wysoczyzny Kujawskiej). W dotychczasowych badaniach nad genezą synkretyzmu tej stylistyki wykazano współwystępowanie cech KPL, KAK i KCP, przy czym rozbieżne były poglądy dotyczące identyfikacji kulturowej substratu oraz pozycji chronologicznej (w skali czasu względnego) cech KCP¹².

Z perspektywy „łojewskiej” (tzn. zgodnie z wcześniejszymi uwagami z perspektywy wczesnego odcinka rozwoju stylistyki lubońsko-radziejowskiej) ostatnio wspomniany, heterogeniczny, zespół cech wyraźnie czytelny jest w postaci układu czwórczłonowego: 1 — grupa wschodnia KPL (substrat stylistyczny) + 2 — czynnik zachodniowielkodolinny (adstrat) + 3 — małopolska aglomeracja KCP (superstrat I rangi¹³) + 4 — komponent „starsznurowy” (superstrat II rangi). Ścisłe przydzielenie poszczególnych cech stylu Ł4 wyróżnionym składnikom układu jest praktycznie niemożliwe. Na przeszkodzie stoi nie tylko powszechne w środkowej Europie zjawisko niejednorodności późnoneolitycznych systemów kulturowych, lecz również stan badań nad przeobrażeniami stylistycznymi ceramiki „późnopucharowej” ze strefy wielkodolinnej Nizy.

ad. 1. Substrat stylistyczny KPL najostrzej uzewnętrznia się w morfologii naczyń. Prawie wszystkie jednostki klasyfikacji morfologicznej jakościowo, a w ściślej sprecyzowanej formie także ilościowo (np. w formie kontynuacji wzrostu udziału mis w zestawie form), nawiązują do wcześniejszej, lokalnej, „późnopucharowej” stylistyki lubońsko-paproskiej¹⁴. Wniosek ten, aczkolwiek w mniejszym stopniu, dotyczy także zdobnictwa.

„Lubońsko-paproski” substrat stylistyczny stanowił fuzję kilku różnych genetycznie tradycji znanych z kręgu KPL. Obok tradycji lokalnej — kujawskiej — występowały w nim także składniki obce pochodzeniowo, adaptowane dawniej z innych ugrupowań. Dotyczy to np. południowej genezy¹⁵ szeregu form naczyń, zachodniowielkopolskiej¹⁶ „lubońskich” cech zdobnictwa czy też południowo-wschodniej tzw. zdobień „pasmowo-grzebykowych” (stylistyka wiórecko-mątewska¹⁷ —

⁹ Dotyczy to zwłaszcza szerszego zastosowania domieszki ceramicznej (tabl. 2). Por. Sochacki, *Studia...*, s. 134; tenże, *Z badań nad kulturą ceramiki promienistej w Polsce*, „Archeologia Polski”, t. XV: 1970 z. 2, s. 348. Podobny charakter genetyczny cechuje nowe zasady wypału — ceramika „technologicznie halsztacka” (ok. 3% ogółu fragmentów z Łojewa). Por. charakterystykę „drugiej” „grupy technicznej” wg L. Gabałówny (*Badania archeologiczne...*, s. 13) ceramiki z Radziejowa. Ceramika tej grupy reprezentuje wg oceny L. Gabałówny „większość” materiałów radziejowskich, co w świetle późniejszej chronologii tychże świadczy o kumulatywnym rozwoju danego procesu adaptacji „południowych” wzorców (por. tab. 1 — Inowrocław stan. 55).

¹⁰ Nikły wzrost tej domieszki czytelny w fazie V może być także interpretowany jako składowa komponenta KCP (Sochacki, *Studia...*, s. 133), co czyni problem „nierealności” oddziaływań KAK jeszcze bardziej kłopotliwym.

¹¹ Kośko, *op. cit.*

¹² Kośko, *op. cit.* — także dalsza literatura.

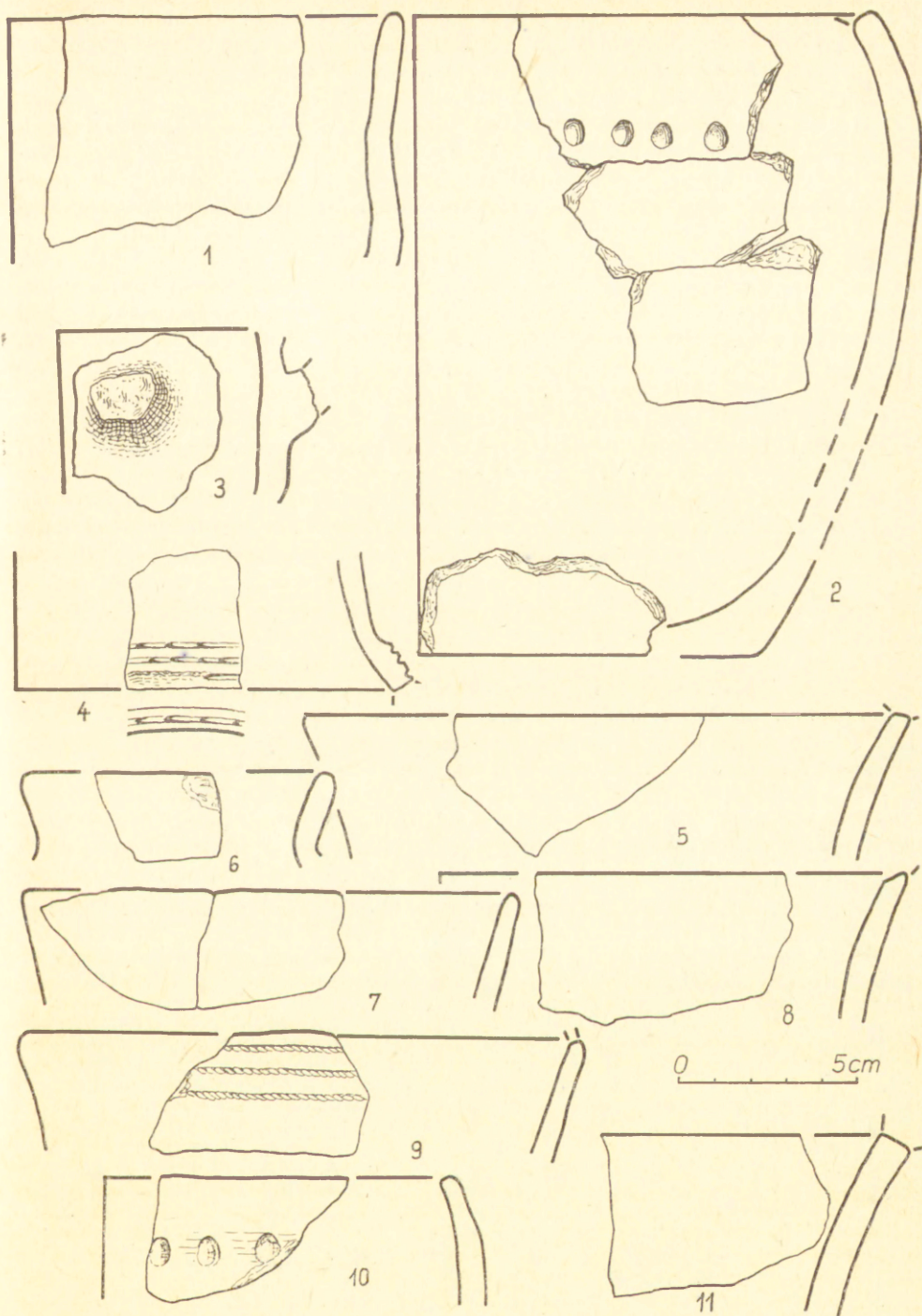
¹³ Termin wprowadzony celem podkreślenia charakteru ilościowego cech danego komponentu w analizowanym zbiorze.

¹⁴ Kośko, *op. cit.*

¹⁵ Kośko, *op. cit.*

¹⁶ Rejon centralnokujawski jest jednym z czterech wydzielonych dotychczas stref grupy wschodniej, odznaczających się indywidualną rytmiką przeobrażeń stylistycznych ceramiki w obrębie faz III-V — Kośko, *op. cit.*

¹⁷ Najogólniej charakteryzując stylistykę tę współtworzą style ceramiki wióreckiej z udziałem klasycznego zdobnictwa tzw. „pasmowo-grzebykowego” (K. Jażdżewski, *Kultura pucharów lejkowych w Polsce środkowo-zachodniej*, Poznań 1936, s. 247). Autor przygotowuje szersze monograficzne opracowanie danego zjawiska kulturowego.

Ryc. 8. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. 4. Ceramika
Ceramics

ryc. 8: 11, 13). W okresie interesującym nas bezpośrednio (początków fazy V) akcentowane elementy, niegdyś przyjęte z zewnątrz (faza III — komponent mątewski, lub początek IV — komponent luboński¹⁸), współtworzyły już jednak w pełni zintegrowany zespół cech kulturowych, dystyngywny dla strefy centralno-kujawskiej w ekumenie KPL.

ad 2. Określenie „czynnik zachodniowielkodoliny” odnosi się w myśl naszej intencji do wszelkich pierwiastków kulturowych adaptowanych z zachodu (tj. z Wielkopolski, Brandenburgii, Niemiec Środkowych) w ramach równoleżnikowej (wielkodoliny)¹⁹ sieci kontaktów międzygrupowych. Funkcję ich bezpośredniego lub pośredniego (w przypadku nadsolawskich — „środkowoniemieckich” elementów kulturowych) przekaźnika spełniały, względem populacji Kujaw, społeczności Wielkopolski. Relatywnie słabe rozpoznanie sytuacji kulturowej, w danym odcinku czasu, na ostatnio wymienionym obszarze, uniemożliwia pełniejszą analizę pochodzenia elementów „zachodnich” w stylu Ł4²⁰. Zapożyczenia te dotyczą zarówno morfologii, jak i zdobnictwa ceramiki badanego stylu. Biorąc pod uwagę łącznie obie sfery stylistyki, należy wymienić 2-3 formy naczyń, które zarówno kształtem, jak i zdobnictwem nawiązują do zespołów kulturowych obszaru nadsolawskiego.

Amfora dwuuszna (ryc. 3 : 1), pod względem cech morfologicznych posiada bezpośrednie odpowiedniki „centralnokujawskie” jedynie w znacznie wcześniejszych — „klasycznopucharowych”, fazach rozwoju KPL (głównie faza III). Wśród relatywnie zbieżnych chronologicznie zespołów kulturowych strefy środkowoeuropejskiej najbliższych analogii dla formy i zdobnictwa wspomnianego naczynia należałoby doszukiwać się w rejonie nadsolawskim. Pod względem morfologicznym omawiana amfora znajduje także odpowiedniki wśród północnoharzeńskich naczyń określanych jako „Strichbündelamphoren”²¹. Typ ten reprezentuje wczesne stadium rozwojowe amfor „paneuropijskich” KCSZ — typ A²². Mniej jednoznaczne opinie budzi analiza zdobnictwa. Jego złożoność genetyczna uzewnętrznia się szczególnie w wątku b. Wątek pz nawiązuje natomiast do zdobień KCSZ. Wątek b, rozbudowany „dwupoziomowo”, podkreśla składnią zdobienia odrębność morfologiczną wylewu oraz barku i największej wydatości brzuśca. Człon nabarkowy posiada najprawdopodobniej walternienburgsko-bernburską proveniencję²³, czytelną zarówno w układzie jak i w typie ez (ez C-23 skłonni byłibyśmy traktować jako zmodyfikowaną wersję klasycznie walternienburgskiego ez B-18 lub B-19). Odmiennej natomiast genezy wydaje się zabieg rozgraniczenia zdobień zlokalizowanych w części nabarkowej i na największej wydatości brzuśca. Zarówno omawiana reguła konstrukcji wątków b²⁴ jak i typ użytych w układzie „rozdzielającym” ez (ez: xM-178 [xA-2|xM-178]) posiadają najbliższe analogie wśród zdobień wczesnych amfor (typu A) KCSZ (np. sygnalizowanych wcześniej typu północnoharzeńskiego). Człon wątku usytuowany na największej wydatości brzuśca alternatywnie uznać można za wypośrodkowanie tradycji zdobniczych

¹⁸ Zauważalna jest daleko idąca zbieżność w ocenie chronologii i kierunków adaptacji egzogenicznych cech technologii i stylistyki, odcinających jednakowo ostro od tradycji lokalnego podłoża „późnopucharowe” zespoły ceramiczne (tzn. faz IV-V).

¹⁹ Pojęcie strefy wielkodoliny omawiano, ze zróżnicowanej perspektywy chronologicznej, m. in. w pracach: Koško, Prinke, *Sierakowo...*, s. 30 n.; A. Koško, *Z badań nad problematyką równoleżnikowych kontaktów kulturowych społeczeństw dorzeczy Odry i Wisły w młodszej epoce kamienia (zagadnienie tzw. wpływów kultury michelsberskiej)*, WA (oddane do druku); L. Czerniak, *Z badań nad problematyką równoleżnikowych kontaktów kulturowych społeczeństw dorzeczy Odry i Wisły w młodszej epoce kamienia (zagadnienie tzw. wpływów kultury rosseńskiej)*, WA t. 44: 1979, s. 123n.

²⁰ Pewnym przełomem w tej dziedzinie są badania w Mrowinie, woj. Poznań, stan. 3 — W. Tetzlaff, *Badania wykopaliskowe osady kultury pucharów lejkowatych w Mrowinie, woj. Poznań, w latach 1974-1975*, FAP, t. 26: 1975, s. 193 n.; W. Tetzlaff, *Mrowino*, „Inventaria Archaeologica”, Fasc. XXXIX: 1977, PL 244-246.

²¹ U. Fischer, *Strichbündelamphoren in der Saalschnurkeramik*, [w:] *Die Becherkulturen im Gebiet der DDR*, Berlin 1969, s. 41 n.

²² Fischer, *op. cit.*, s. 44 — znajduje dlań odpowiedniki wśród naczyń typu A1 wg M. Buchvaldka (*Die Schnurkeramik in Böhmen*, Praha 1967, s. 27).

²³ Por. N. Niklasson, *Studien über die Walternienburg-Berburger Kultur I*, „Jahrschrift für die Vorgeschichte der sächsisch-thüringischen Länder”, t. XIII: 1925, s. 147 n.

²⁴ J. Machnik, *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Malopolsce*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1966, s. 107 — ogólne uwagi o ewolucji wczesnych amfor KCSZ.

kultury walternienbursko-bernburskiej (ez C-23) oraz KCSZ — prawdopodobnie z fazy wczesnej (ez O-218) lub też traktować jako przejaw adaptacji wzorców zdobniczych wyłącznie pierwszej z wymienionych kultur.

Fragment prawdopodobnie amfory albo dzbanka o ostroprofilowym dwustożkowym brzuścu (ryc. 7:6) zarówno tą cechą mikromorfologiczną, jak i lokalizacją oraz typem wątku (xB-19:3 |xM-179) nawiązuje do wzorców stylistycznych ceramiki „walternienburskiej”, jednak bez możliwości szczegółowszej oceny jej fazy rozwoju²⁵.

Domniemany fragment nóżki bębna (ryc. 8:4), o ile nasze zaszerogowanie morfologiczno-funkcjonalne jest poprawne, lokalizacją zdobień, jak i ich charakterem (wątki: xM-179||xM-179:3) nawiązuje do form starszych w strefie nadsolawskiej. Najbardziej prawdopodobnych analogii należałoby doszukiwać się wśród ceramiki z pogranicza stylistyk walternienburskich i bernburskich (faza WII/BI) kultury walternienbursko-bernburskiej²⁶.

Podsumowując ten etap analizy genetyczno-chronologicznej należy uwypuklić zaobserwowany synkretyzm „komponentu zachodniego”. Obserwacje koegzystencji „starsznurowego” i walternienbursko-bernburskiego (faza WII/BI) czynnika kulturowego posiadają, z punktu widzenia reguł taksonomii chronologicznej neolitu nadsolawskiego, istotną wymowę poznawczą i mogą być przyczynkiem do polemiki wokół problematyki relacji KPL i KCSZ w tej strefie. Dotyczy to w pierwszym rzędzie uznania wiarygodności „kluczowego”, w sferze dotychczasowych dyskusji, zespołu ze Schraplau²⁷, czego konsekwencją winno stać się szersze rozpatrzenie koadaptacji stylistycznych w ceramice obu kultur. Należy podkreślić, że dotychczasowe opracowania tego zagadnienia na podstawie materiałów nadsolawskich nie mogą być pomocne w uszczegółowieniu analizy zaobserwowanych zjawisk. Symptomy współdziałania obu pierwiastków kulturowych czytelne są także w 3 wątkach — do czego powrócimy w dalszej części wywodu (por. superstrat II rangi).

W zakresie zdobnictwa za nadsolawskie, a ściślej walternienbursko-bernburskie, uznaliśmy wątki zbudowane z ez wykonanych w technice brzdowej oraz pewien zestaw wątków rytých typu: xB-18:1 >, xC-23 lub 28, lub 33²⁸. Bardziej kontrowersyjnie rysuje się zagadnienie włączenia do powyższego rejestru niektórych wątków „odciskanych”²⁹. W obu przypadkach sugerowaną klasyfikację genetyczną uzasadniały obserwacje: braku wcześniejszych (faza IV) form wyjściowych dla tych zdobień oraz obecności, omówionych wcześniej, morfologicznych i zdobniczych cech tegoż pochodzenia. Należy nadmienić, że również szczegółowa analiza techniki zdobień brzdowych (zwłaszcza wątków pz) dostarcza wskazówek szczególnej bliskości analogii z kregu stylistyk walternienbursko-bernburskich. Wśród interesujących nas wątków nie znajdujemy cech składni zdobień ani też konkretnych typów ez wyznaczających młodsze stadia tegoż cyklu stylistyk³⁰ (tzn. cech „czystobernburskich”). Można dlatego, mając na względzie także wcześniejsze uwagi, paralelizować „kujawskie” zjawisko wzajemnej adaptacji cech nadsolawskich z fazą WII/BI kultury walter-

²⁵ Niklasson, *Studien über...*, l. c.

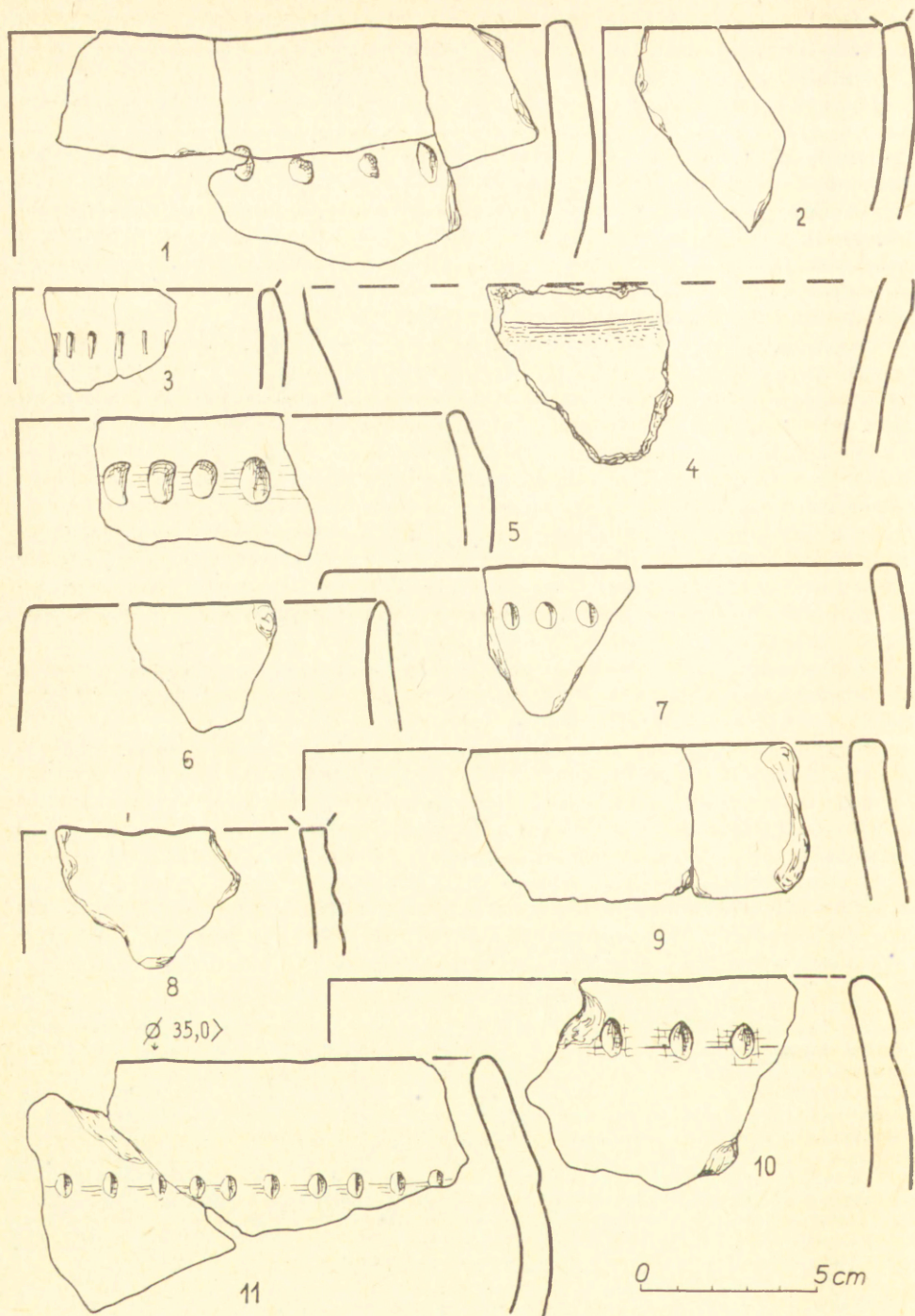
²⁶ Niklasson, *Studien über...*, s. 141 n.; U. Fischer, *Zu den mitteldeutschen Trommeln*, „Archaeologia Geographica”, t. 2: 1951, z. 3/4, s. 98 n. Pozostałe bębny w zespołach późnopucharowych grupy wschodniej KPL publikują: Radziejów, woj. Włocławek, stan. 4 — L. Gabałówna, *Zagadnienie bębnow glinianych na Kujawach*, *Prac. Mat. Łódź*, t. 5: 1960, s. 37 n.; Mrowino, woj. Poznań, stan. 3 — Tetzlaff, *Badania...*, s. 196, ryc. 4. W obu przypadkach mamy do czynienia z formami późniejszymi — bernburskimi, o czym świadczyłoby zdobnictwo plastycznych guzków na czaszy — Radziejów (por. H. Behrens, *Die Jungsteinzeit in Mittel- und Ober-Saale-Gebiet*, Leipzig 1973, s. 108, Abb. 43r) lub bezzdobność formy z Mrowina. Obie osady z uwagi na charakter chronologiczny komponentu „promienistego” należy uznać za młodsze od łojewskiej.

²⁷ Por. Mildenerger, *Studien...*, s. 65; E. Neustupny, *Hrob z Tušimic a některe problémy kultur se šňurovou keramikou*, *Pam. Arch.*, t. LVI: 1965, z. 2, s. 421; Behrens, *Die Jungsteinzeit...*, s. 141. W pracach tych cytowana jest dalsza literatura dotycząca tego zagadnienia.

²⁸ Niklasson, *Studien über...*, s. 147 n.

²⁹ Chodzi tu głównie o motywy „listka” (ez: L-...) i drobnych nakłuc w układzie szeregowym (xE-41:x) zlokalizowane w strefie brzuścowej (ryc. 4:9) — por. Behrens, *Die Jungsteinzeit...*, s. 101, tabl. 39h, k. Oba te ez znamy z fazy III KPL w rejonie centralnokujawskim, brak ich natomiast w fazie IV.

³⁰ Problematykę periodyzacji tego cyklu omawiają: Niklasson, *Studien über...*, l. c.; U. Fischer, *Zu den mitteldeutschen Trommeln...*, s. 101 n.; Mildenerger, *Studien...*, s. 56 n.

Ry. 9. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. 4. Ceramika
Ceramics

nienburgsko-bernburskiej³¹. Fazę tę na podstawie oznaczeń C14 dla „późnopucharowych” ugrupowań KPL w NRD należy datować na lata ok. 2500 p.n.e.³²

Zdobnictwo umożliwiła także dokonanie próby wstępnej oceny intensywności procesu adaptacji cech „zachodniowielkodomoliny”. Przykładowo liczba 10,09% ogółu wyróżnionych na ceramice z Łojewa wątków z udziałem ez wykonanych w technice bruzdowej³³ (B-19, C-34, M-179). Liczba ta w oczywisty sposób jest zaniżona zważywszy, że znaczna część rytych ez: B-18 albo C-23 lub 28 czy 33, jak również niektóre odciskane, reprezentuje także komponent „zachodni”. W sumie należy zakładać blisko 20% udział w stylu Ł4 wątków, które nawiązują do środkowoniemieckich tradycji zdobnictwa ceramiki. W zasadach konstrukcji wątków zauważalne są pewne modyfikacje pierwowzorów (bezpośrednich lub pośrednich) nadsolawskich, np. w formie mniejszego nasycenia zdobieniami powierzchni naczyń (nikłe zwielokrotnienie ez w wątku). W przypadku wątków pw bruzdowe ez są substytutem znanych z wcześniejszych faz KPL (III-IV) zdobień odciskanych, rzadziej rytych.

Wzrost adaptacji cech z kręgu nadsolawskiego w początkach fazy V wydaje się być procesem stosunkowo krótkotrwałym. Dowodem tego może być fakt braku analizowanych powyżej elementów w młodszej od łojewskiej ceramice z Inowrocławia stan. 55 (por. tab. 7).

ad 3. Udział komponentu KCP w cyklu stylistyk lubońskich był przedmiotem kilku opracowań analitycznych. Najistotniejsze kontrowersje wzbudzały zagadnienia: miejsca wyróżnionych cech „promienistych” w periodyzacji KCP oraz stopnia nasycenia nimi badanego podłoża. W najnowszym ujęciu³⁴ przewagę ich wiązano z okresem „ekspansywnego rozwoju KCP w fazie późnej”. Składnik „późnopromienisty” byłby ówczesnie jednym z czynników kształtujących odrębność lokalnego (tzn. centralnokujawskiego) nurtu rozwoju stylistycznego ceramiki KPL (stylistyka lubońsko-radziejowska).

Analiza cech „promienistych” w stylu Ł4 wnosi istotne modyfikacje do przedstawionej wyżej charakterystyki. W pochodzącym z Łojewa zespole form wyróżników morfologicznych fazy późnej: kubków ostro- czy nawet kulistodennych, jak również uch taśmowatych wyniesionych znacznie nad krawędź. Wśród fragmentów form, które hipotetycznie można by wiązać z tą grupą typologiczną (ryc. 7:7, 8:3), znajdujemy egzemplarze nawiązujące profilowaniem (ryc. 7:7) i typem ucha (wałeczkowate — ryc. 8:3) do naczyń „starszych” — „wczesnopromienistych” czy „przedklasycznych” (fazy I-II wg J. K. Kozłowskiego³⁵ lub A-B wg E. Neustupnego³⁶).

Podobne wnioski wynikają z analizy cech „promienistych” w sferze zdobnictwa. Za istotne w dziedzinie systematyki chronologicznej można uważać następujące fakty: brak wątków łączących ez E-41 lub 46 z ez M-188 lub 189 (por. tab. 7 — wsk. P18) oraz obecność wątków, które z dużą dozą prawdopodobieństwa należy uznać za odwzorowanie zdobień „gwiazdzistych” (ryc. 10:1, ew. 5). Cechy te we wspomnianych schematach periodyzacyjnych wyznaczają fazę II lub B³⁷. Oceny tej nie podważa zestaw pozostałych wątków, które uznaliśmy za związane genetycznie z KCP. Należy przy tym podkreślić, że wątki te wielokrotnie posiadają lokalne — „radziejowskie”, piętno, utrudniające studia porównawcze z ich małopolsko-śląskimi prototypami, „czysto promienistymi”.

Zmusza to do rewizji metody stosowanej dotąd przy analizie chronologii względnej cech „promienistych” wśród pozostałych materiałów reprezentujących stylistykę lubońsko-radziejowską³⁸.

³¹ Podkreślić należy, że z fazą tą wiążemy najdalej na wschód wysunięte „czyste” stanowisko tej kultury: Stargard Szczeciński, woj. Szczecin — Niklasson, *Studien über...*, s. 118; K. Siuchniński, *Klasyfikacja czasowo-przeznaczona kultur neolitycznych na Pomorzu Zachodnim*, część II, Szczecin 1972, s. 82 n.

³² Behrens, *Die Jungsteinzeit...*, s. 111.

³³ Zarówno technika wykonania bruzdy, jak i forma ez wykluczają pochodzenie „promieniste” analizowanej cechy.

³⁴ Koško, *Papros...*, l. c.

³⁵ J. K. Kozłowski, *Ze studiów nad kulturą ceramiki promienistej*, APolski, t. X: 1965, z. 1, s. 192 n.

³⁶ E. Neustupny, *Die Badener Kultur*, [w:] *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava 1973, s. 320 n. — tamże cytowane starsze prace tegoż autora.

³⁷ Por. przypisy 35-36.

³⁸ Większość dotychczasowych propozycji klasyfikacyjnych zestawiono w pracach: J. Bed-

Tab. 7. Wskaźnikowe porównanie stylu ceramiki z Łojewa, gm. Inowrocław, stan. 4 (Ł4) z innymi lepiej rozpoznanymi stylami ceramiki późnopucharowej

Style Symbol wskaźnika	Faza IV		Faza V		Style Symbol wskaźnika	Faza IV		Faza V	
	P6A	P6B	Ł4	I55		P6A	P6B	Ł4	I55
1	7,16	4,81	10,55	6,04	11	23,07	12,69	29,85	20,00
2	0,30	0,32	0,45	0,37	12	11,55	11,12	6,72	16,00
3	34,78	51,18	— ¹	— ¹	K17	4,34	3,70	1,87	0,00
4	17,39	5,55	11,01	0,00	P10	13,04	9,26	7,48	5,00
4a	0,00	1,85	0,93	4,54	P14	4,35	22,22	40,18	55,00
						(24,07)			
5	39,13	37,03	— ¹	— ¹	P15	8,69	3,70	1,87	15,0
6	8,69	1,85	0,00	0,00	P16	0,00	1,85	2,80	5,00?
7	13,04	12,96	16,51	13,64	P17	13,04	7,41	2,80	0,00
								(4,67)	
8	33,33	32,22	— ¹	— ¹	P18	0,00	0,00	0,00	0,00
10	65,38	76,19	63,43	64,00	P19	8,69	1,85	11,21	15,00

P6A — Papros, gm. Dąbrowa Biskupia, stan. 6A; P6B — jw. stan. 6B, I55 — Inowrocław, gm. *loco*, stan. 55 (P6A-P6B wg Koško, *Papros...*);

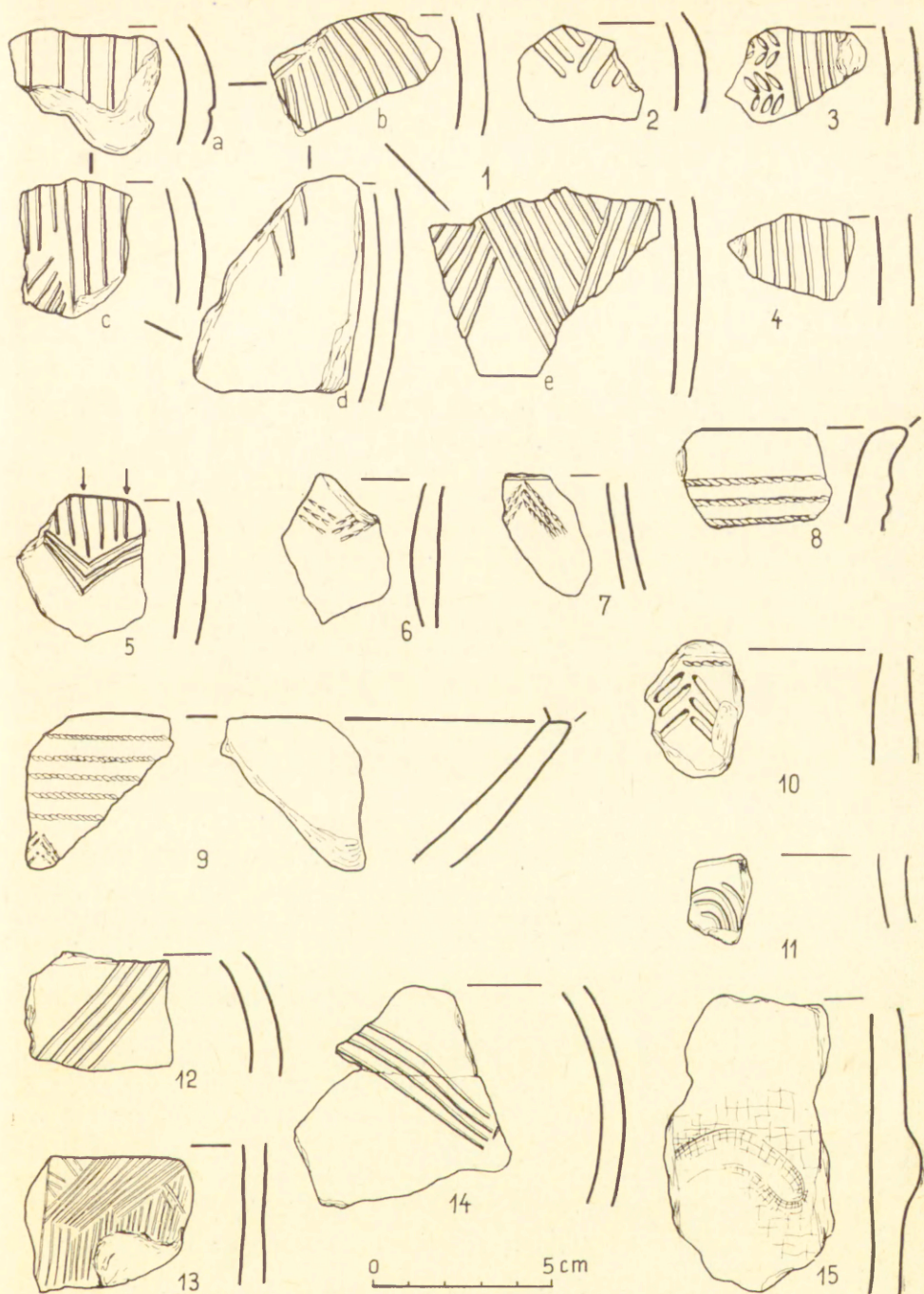
I55 — materiały niepublikowane z badań Ekspedycji Kujawskiej Katedry Archeologii UAM w Poznaniu. Wykaz wskaźników: 1 — wskaźnik intensywności zdobienia (% fragmentów zdobionych — odrębnych wątków, w zbiorze ceramiki); 2 — wskaźnik skomplikowania zdobnictwa (stosunek liczby odrębnych elementów użytych w budowie wątków wieloelementowych do liczby wątków jednoelementowych); 3 — % wątków pz; 4 — % wątków pw; 4a — % wątków n; 5 — % wątków b; 6 — % wątków u; 7 — % wątków dwu- i wieloelementowych; 8 — % wylewów zdobionych; 10 — % wykorzystania technik odciskania — nacinania w wykonawstwie ogółu ez; 11 — % wykorzystania technik rycia — bruzdowej w wykonawstwie ogółu ez; 12 — % wykorzystania techniki plastycznej w wykonawstwie ogółu ez; K17 — % wątków z ez G... — rytach; P10 — % wątków z ez J-126; P14 — % wątków z ez E-51, R-236, R-241 (łącznie); P15 — % wątków z ez F-65; P16 — % wątków z ez „plastycznymi” II stopnia; P17 — % wątków b z ez: A...; P18 — % wątków /x/ E-46 | (x) N-188 lub 189, względnie x//E-46; M-188 lub 189 oraz dalsze ich modyfikacje — „klasycznopromienisty” wzgl. „późnopromienisty” wzorzec zdobnictwa; P19 — % wątków allochtonicznych z kręgu eneolitycznych kultur (KPL, KCP) Starowysoczyzn — w tym konkretnym przypadku selekcja objęła ez: E-41, M-183, M-183:x [18], M-188 (decydujące znaczenie posiadały: lokalizacja wątku i technika rycia w przypadku ez M...)

Symptomy regionalnej — kujawskiej — linii modyfikacji cech przyswojonych już ze środowisk II fazy KCP wskazują na możliwość dalszego kumulatywnego narastania lokalnej swoistości superstratu „promienistego” wg reguł rozbieżnych z zasadami przeobrażeń stylistycznych ceramiki tej kultury na południu.

W stylu Ł4 odkrywamy symptomy powtórnego nasilenia powiązań Kujaw centralnych z terenami Małopolski, wyrażające się wzmoczoną adaptacją cech KCP (tab. 7 — wsk. P 19). W Łojewie ok. 11% wątków wykazuje tę proveniencję. Procent ten ulegał stałemu zwiększaniu w miarę dalszego rozwoju stylistyki lubońsko-radziejowskiej. Brak nam jednak danych dla ściślejszego scharakteryzowania krzywej tego wzrostu.

ad 4. Samo pojęcie horyzontu ogólnoeuropejskiego KCSZ związane jest z hipotezą szybkiej lub jednoczesowej, interregionalnej asymilacji kompleksu cech kulturowych, którego geneza, a także sposób rozprzestrzeniania się, budzi rozliczne kontrowersje. Uchwytym w stylu Ł4 przejawem adaptacji cech „starsznurowych” wydaje się być względnie wysoki udział (7,34%) wątków zbudowanych przy udziale sznura dwudzielnego (J-121). Świadczy to o nagłym odzyciu tej tradycji zdobniczej w późnym okresie przemian stylistyki KPL na Kujawach. Wcześniej zdobienia sznurem dwu-

narczyk, A. Koško, *Relacje chronologiczne między kulturami cyklu wstęgowego a kulturą pucharów lejkowatych na terenie Polski północno-zachodniej*, „Pomorania Antiqua”, t. V: 1974, s. 23; Koško, *Papros...*; por. także Neustupny, *Hrob z Tušimic...*, s. 428.

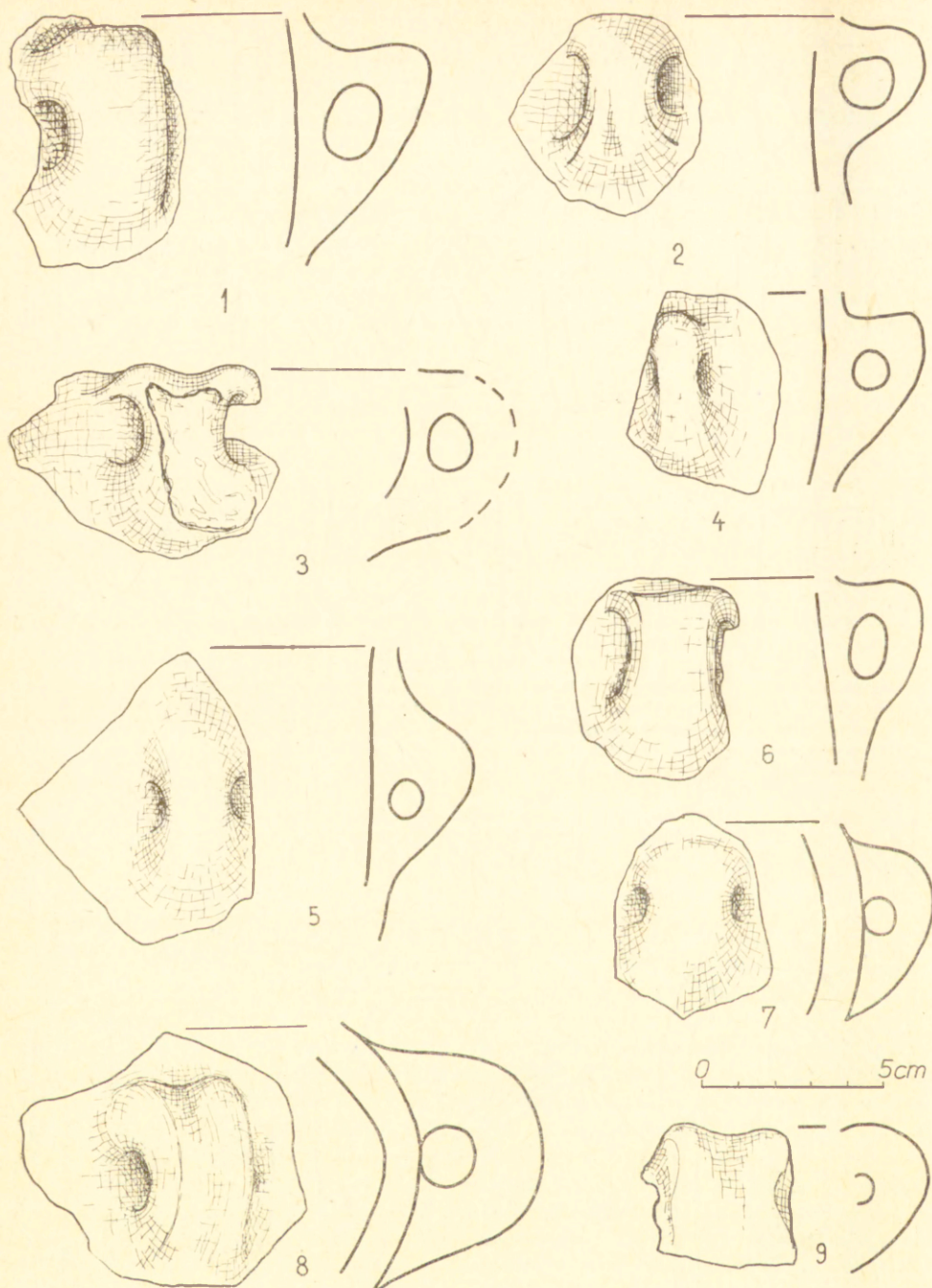

Ryc. 10. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. 4. Ceramika

Uwaga: ryc. 10: 5 – strzałkami zaznaczono intencjonalne wygładzenie jednego boku skorupy

Ceramics

Note: fig. 10: 5, arrows mark intentional smoothing of one side of the sherd

Ryc. 11. Łojewo, woj. Bydgoszcz, stan. 4. Ceramika

Ceramics

dzielnym wiążą się tu głównie z fazą III (np. Radziejów, woj. Włocławek, stan. 1: 2760 ± 40³⁹). Znacznie już rzadziej stosowano je na przełomie faz III i IV⁴⁰. Był to ówczesnie w danym środowisku kulturowym element obcy genetycznie, w ograniczonym zakresie przejęty zapewne od społeczności południowo-wschodnio-europejskich. Koncepcję wiążącą zjawisko wspomnianej „reanimacji” z oddziaływaniem czynnika „starosnurowego” uzasadniają przedstawione wcześniej wnioski z analizy pochodzenia cech morfologicznych amfory dwuosznej (ryc. 3:1), wskazujące na jej nadsolawsko — „starosnurowy” charakter. W tym miejscu poruszamy kwestię źródła wspomnianych adaptacji. Opierając się na informacjach zawartych w stylu Ł4 należałoby rozważyć trzy możliwości rozwiązania tego zagadnienia: 1 — cechy „starosnurowe” powiązane są z adstratem zachodnim (nadsolawskim) lub też 2 — stanowią integralną część superstratu pochodzenia małopolskiego albo 3 — można liczyć się także z ich częściowo „rodzimy” rodowodem. Dowody na rzecz interpretacji „1” wskazaliśmy wcześniej. Przypomnijmy więc tylko, że 62,5% ogółu ez zbudowanych z odcisków sznura dwudzielnego wystąpiło w powiązaniu (w wątkach lub obrębie zdobień jednego naczynia) z walternienburgsko-bernburskimi cechami stylistycznymi (ryc. 3:1; 6:1; 10:9, 10). Na interpretację „2” wskazuje wykrycie w stylu Ł4 cech kultury złockiej w postaci misy typu VII B 1bb (ryc. 5:1). W kulturze złockiej wydzielono okres (fazy A-B wg Z. Krzaka⁴¹) współwystępowania komponentów schyłkowej „fazy” KPL, klasycznej KCP⁴² i „starosnurowego”, z którym generalnie należy synchronizować styl Ł4. W przypadku interpretacji „3” oparcie materiałowe stanowią liczne materiały „starosnurowe”, znane z Kujaw Centralnych, wśród których dostrzec można dowody samodzielnego nurtu przekształceń na wzór małopolskich zjawisk wiązanych z fazą I 2⁴³ KCSZ. Podkreślić też można silną zbieżność masy ceramicznej jednego z łojewskich fragmentów ceramiki zdobionej sznurem z amforą „starosnurową” z Bodzanowa, woj. Włocławek⁴⁴. Podobieństwo to, wyraźne zarówno w technologii jak i zdobnictwie, jest ważnym dowodem podtrzymującym wspomniane przypuszczenia.

Zaprezentowana specyfikacja komponentów genetycznych nie wyczerpuje problematyki synkretyzmu stylu Ł4. Omówiono szerzej wyłącznie składniki w nim dominujące, pozostawiając na uboczu domniemane zapożyczenia obce, zaznaczone jedynie w morfologii naczyń. Dotyczy to również pominięcia cech adstratu KAK zaznaczonego obecnością, hipotetycznie adaptowanych stamtąd, „siodłkowatych uch” (ryc. 11:3, 8, 9) lub formą amfory dwuosznej, zbliżonej do typu I B1 wg T. Wiślańskiego.

IV. WNIOSKI OGÓLNE

Rzeczony osady w Łojewie przypadają na okres intensywnych przeobrażeń kulturowych w Europie Środkowej, których wyrazem stał się synkretyzm „tradycyjnych” — lokalnych, struktur kulturowych. W tym kontekście złożony stylistycznie zespół z Łojewa swoimi powiązaniami genetycznymi odzwierciedla bardziej ogólny model rozwoju, który w dorzeczu Odry i Wisły można określić mianem złocko-rzucewskiego.

Wcześniej już dostrzegano na Kujawach (konkretnie na terytorium Wysoczyzny Kujawskiej) istnienie pewnej lokalnej egzemplifikacji wspomnianego modelu, co znalazło odbicie w pojęciu

³⁹ Radziejów, woj. Włocławek, stan. 1 — L. Gabałówna, *Jama „A” ze spalonym zbożem z osady kultury pucharów lejkowatych na stan. 1 w Radziejowie Kujawskim (Informacja wstępna)*, *Prac. Mat. Łódź*, t. 17: 1970, s. 157 n. Amfora zdobiona sznurem, pochodząca z datowanej jamy „A” reprezentuje najstarszy odcinek w adaptacji tego typu zdobień na Kujawach.

⁴⁰ Por. Koško, *Papros...*

⁴¹ Z. Krzak, *Zagadnienie kultury złockiej*, [w:] *Z badań nad neolitem i wczesną epoką brązu w Małopolsce*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1973, s. 137.

⁴² Por. także: M. Buchwaldek, *Elemente der Kultur mit kannelierter Keramik in der Zlota-Kultur*, [w:] *Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur*, Bratislava 1973, s. 51.

⁴³ J. Kruk, *Przyczynki do badań nad eneolitem lessów Małopolski*, *APolski*, t. XIX: 1974, z. 2, s. 288 n.

⁴⁴ Zbiory Muzeum Okręgowego w Toruniu; J. Machnik, *The Corded Ware Culture and Cultures from the Turn of the Neolithic Age and Bronze Age*, [w:] *The Neolithic in Poland*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, s. 387, fig. 134: 9.

podgrupy radziejowskiej (grupy wschodniej) KPL⁴⁵. Osada w Łojewie reprezentuje początkowy odcinek rozwoju tej aglomeracji, rozpoznanej dotychczas wyłącznie na podstawie materiałów z „klasycznej” fazy (Radziejów-Opatowice). W świetle obecnego stanu wiedzy wydaje się, że powstanie podgrupy radziejowskiej było ściśle powiązane z genezą i rozwojem innych łączących się ze wspomnianym modelem kultur walternienbursko-bernburskiej, złockiej, rzucewskiej lub nawet grupy łupawskiej KPL⁴⁶. Podgrupa radziejowska (zachowując tymczasowo tę może niezbyt adekwatną rangę jednostki klasyfikacji kulturowej) pełniła, jak się wydaje, wśród wymienionych aglomeracji funkcję łąca w sieci ich interregionalnych więzi. Hipotezę tę, niezależnie od przedstawionych poprzednio wniosków z analizy materiałów łojewskich, można uzasadnić obecnością cech klasycznej, później KCP w strefie nadsolawskiej, elementów nadsolawskich w strefie dolnego Powiśla lub też obserwacjami więzi złocko-rzucewskich. System cyrkulacji wzorców kulturowych między tymi ugrupowaniami, w zasadzie współczesnymi sobie, należałoby rozpatrywać jako czynnik generujący zmiany kulturowe na dużych obszarach Niżu międzyrzecza Łaby i Wisły.

Przedstawione wnioski są w pewnym sensie przyczynkami do programu badań nad genezą ogółu późnoneolitycznych — „efemerycznych” i „izolowanych” (o ile rozpatrujemy je w formie wydzielonych jednostek klasyfikacji archeologicznej) zjawisk rozwoju kulturowego. Zagadnienia te należałoby rozpatrywać ze stanowiska „ogólnej teorii”⁴⁷ — modelu rozwoju gospodarczo-społecznego; wyjaśniającego m. in. przyczyny zwiększającej się od połowy III tys. p.n.e. mobilności grup ludzkich, która była bezpośrednią determinantą omawianych regionalnych procesów synekretyzacji.

*Katedra Archeologii UAM
w Poznaniu*

Poznań, luty 1978

ALEKSANDER KOŚKO

ŁOJEWO, COMMUNE OF INOWROCLAW, PROVINCE OF BYDGOSZCZ,
SITE 4, A SETTLEMENT OF THE LATE LUBOŃ PHASE (V),
OF THE TRB CULTURE

An assemblage of TRB pottery from Łojewo, Inowrocław commune, site 4, is described. The set of technological and stylistic data revealed in the course of the study has opened up the possibility of analysing the chronology (chapter II) and origin (chapter III) of the development of the late Luboń pottery (phase V) from Kuyavia. Apart from the complex of information from Radziejów-Opatowice, the materials obtained represent the widest collection for findings for the analysis of these problems.

The style of the pottery from Łojewo represents the early section of the TRB phase V, thus being connected with the period of intensive cultural changes in Central Europe, expressed by the regional phenomena of blending of the “traditional” cultural structures (eg the syncretic Złota or Rzucewo culture). In Kuyavia these changes are reflected in the Radziejów subgroup of the eastern group of the TRB culture. Among the settlements of this subgroup the Łojewo site belongs to the oldest ones. The genetic analysis of the Łojewo materials indicates that its origin (i.e. Radziejów subgroup) was influenced by a number of separate cultural traditions, ie local — such as the eastern group of the TRB culture and perhaps the Globular Amphorae culture (substratum), from the Saale region (the Walternienburg-Bernburg culture linked with Early Corded Ware culture) and Little Polish (Radial Decorated Pottery culture, phase II and Złota-Early Corded Ware culture).

The paper in question is an introduction to comprehensive studies on the Kuyavian material from this time-section on the background of cultural development in the central European Lowland.

⁴⁵ Koško, *Papros...*

⁴⁶ D. Jankowska, *Grupa łupawska kultury pucharów lejkowatych*, Poznań 1980.

⁴⁷ J. Topolski, *O pojęciu i roli wiedzy pozaźródłowej w badaniu historycznym*, „Studia Metodologiczne”, t. 3: 1967, s. 25 n.